

DET TEOLOGISKE
MENIGHETSFAKULTET

«...Guds Ord meddelt på Modersmaalet»

Biskop Peter W. K. Bøckman og statens for forskningspolitikk overfor den samiske befolkningen i Finnmark

Hanne Punsvik Øygaard

Veileder

Førsteamanuensis Kristin Norseth

*Masteroppgaven er gjennomført som ledd i utdanningen ved
Det teologiske Menighetsfakultet og er godkjent som del av denne utdanningen.*

Det teologiske Menighetsfakultet, 2015, høst
AVH504: Spesialavhandling med metode (30 ECTS)
Studieprogram: Profesjonsstudiet i teologi

Ja mii gullat sin sárdnumin Ipmila stuora daguid
birra min iežamet gillii.

Apoastaliid dagut 2, 11b

Og vi hører dem tale om Guds storverk
på våre egne tungemål.

Apostlenes gjerninger 2, 11b

Innhold

1. Innledning	4
1.1 Bakgrunn	4
1.2 Problemstilling	5
1.3 Kilder og litteratur	6
1.4 Metode	6
1.4.1 Begreper	7
1.5 Disposisjon	8
2. Fornorskningspolitikken i Norge – et historisk riss	10
2.1 Fornorskningspolitikk og skolepolitikk	11
2.1.1 Biskop Skaar og skolepolitikken	14
2.2 Fornorskningspolitikk og kirkepolitikk	16
2.2.1 Bibelen på samisk	19
3. Bøckman og språkpolitikken i skolen	21
3.1 Bøckman skriver til Kirkedepartementet	22
3.1.1 Språkpolitikkenes konsekvenser for «den kristelige opplysning»	22
3.1.2 Språkpolitikkenes konsekvenser for forholdet til læstadianismen	24
3.1.3 Bøckman purrer på svar	25
3.2 Bøckman «paakalder den norske Almendheds Opmærksomhed»	26
3.2.1 Bøckmans argumenter	27
3.2.2 Bøckman om det samiske folk	31
3.2.3 Embetsmannen Bøckman	34
3.2.4 Etterspill	35
3.3 Oppsummering	36
4. Bøckman og språkpolitikken i kirken	37
4.1 Bøckman om «norsk Finnemission»	38
4.2 Hjelperepreststillingen	40
4.3 Bøckman om kvenene og deres språk	42
4.3.1 Innberetningen for 1898	42
4.3.2 Korrespondanse mellom Bøckman og Kirkedepartementet	45
4.4 Oppsummering	47
5. Oppsummering og konklusjon	48
5.1 Oppsummering	48
5.2 Konklusjon	49
6. Etterord	50
Forkortelser	52

Biskoper i Tromsø stift 1861-1918 **52**

Kilder og litteratur **53**

1. Innledning

1.1 Bakgrunn

I etterdønningene av den franske revolusjonen vokste nasjonalismen frem som en politisk bevegelse i 1800-tallets Europa. Dens mål var at hver nasjon skulle utgjøre en selvstendig stat, og det som kjennetegnet en nasjon var dens språklige, kulturelle og historiske enhet. I Norge førte denne tankegangen til at det norske språk og det norske levesett fikk prioritet, selv om landet var bebodd av flere folkeslag. For å oppnå denne språklige, kulturelle og historiske enheten, førte den norske stat en bevisst fornorskningsspolitikk overfor den samiske befolkningen fra midten av 1800-tallet og frem til i alle fall 2. verdenskrig. Målet var at samene skulle assimileres med den norske befolkningen.¹ I løpet av denne lange perioden har det blitt brukt ulike metoder for å gjøre samene til «ekte nordmenn», og intensiteten i fornorskingsarbeidet har variert. På samme måte har også kirkens holdning til denne politikken variert fra epoke til epoke, og ulike biskoper har gitt ulik respons. Grunnet avhandlingens omfang vil det ikke her være mulig å behandle hele fornorskingsperioden, jeg har vært nødt til å avgrense meg ganske kraftig. For å ha mulighet til å gå i dybden har jeg valgt å fokusere på én persons stemme i stedet for å behandle flere overfladisk. Denne stemmen tilhører Peter Wilhelm Kreydahl Bøckman, som var biskop i det som den gang het Tromsø stift fra 1893-1909.² Årsaken til at jeg valgte biskop Bøckman er at han var overhodet i Tromsø stift i en periode hvor staten trappet opp fornorskingsarbeidet, og at han var en av de biskopene som virkelig engasjerte seg i statens politikk på dette feltet. Da Bøckman forlot Tromsø i 1909 for å bli biskop i Nidaros, sørget staten for at Tromsø bispestol ble besatt av en tilhenger av fornorskningsspolitikken.³ Myndighetene satte altså ikke særlig pris på Bøckmans engasjement, noe som gjør ham enda mer interessant.

¹ Knudsen, Olav Fagelund et al. «Nasjonalisme». I *Store norske leksikon*. Sist endret 04.12.2015. <https://snl.no/nasjonalisme>; Thorvaldsen 2004: 99

² Malmbekk et al. (red.) 2004: 327. Tromsø stift tilsvarer dagens Nord- og Sør-Hålogaland bispedømmer.

³ Drivenes 2004, «Kirka og fornorskningsspolitikken»: 59

1.2 Problemstilling

Avhandlingens problemstilling er: **Hvordan responderte biskop Bøckman på den norske stats fornorskningspolitikk overfor den samiske befolkningen i Finnmark?**

Som biskop var Bøckman embetsmann, og dermed forpliktet til lojalitet overfor lovpålagte bestemmelser. Samtidig hadde han ansvar for å ivareta det åndelige liv i bispedømmet, et ansvar som gikk ut over den verdslige myndighets bestemmelser. I Bøckmans møte med fornorskningspolitikken lå det en potensiell konflikt mellom disse to rollene. Denne avhandlingen vil se på hvordan Bøckman reagerte på statens fornorskningsbestemmelser i skole og kirke, hvorfor han reagerte som han gjorde og hvordan han forsøkte å påvirke gjeldende politikk på disse områdene. For å få svar på disse spørsmålene må vi gå til ulike kilder og se hva han skrev om disse fornorskningsbestemmelsene. Vi må også se på hvilket forhold Bøckman hadde til det samiske folk, da dette har betydning for hvordan han valgte å gå fram i denne saken. I tillegg må vi se på hvordan han håndterte den mulige konflikten mellom bispeembetets to roller, noe som særlig kom til uttrykk idet han i 1898 valgte å løfte saken frem i offentligheten. For å få et helhetlig bilde av Bøckmans syn på fornorskningspolitikken er det også nødvendig å se på hans forhold til kvenene og deres språk. Selv om hans engasjement hovedsakelig gjaldt det samiske folk, var også kvenene rammet av fornorskningsbestemmelsene. Rent geografisk har jeg valgt å begrense meg til Finnmark. Det fantes også samer som holdt til lenger sør i landet, men det var helt klart flest i landets nordligste fylke. Det er også hovedsakelig samene i Finnmark som omtales av Bøckman selv.

Det er ikke mange som har arbeidet med dette temaet tidligere, men det finnes en doktorgradsavhandling om biskop Bøckman.⁴ Denne undersøker ulike aspekter ved hvordan det norske bispeembetet fungerte rundt år 1900, med Bøckmans bispegjering i Tromsø som utgangspunkt. Mitt bidrag i denne sammenheng er å gi en dybdeanalyse av ett av disse aspektene: Bøckman som samenes (og kvenenes) biskop.

⁴ Thorvaldsen 2004

1.3 Kilder og litteratur

Denne avhandlingen bygger hovedsakelig på primærkilder som brev, visitasrapporter og skoleinstrukser fra tiden før og under Bøckmans periode som Tromsø biskop. Dette er originaldokumenter jeg har hentet fra Riksarkivet og Statsarkivet i Tromsø. De kildene jeg har valgt meg ut herfra kan deles inn i to hovedgrupper: 1) Dokumenter som viser statens fornorskingsbestemmelser for skole og kirke, og 2) Brev og rapporter hvor Bøckmans tanker om disse bestemmelsene kommer til uttrykk. I tillegg til disse arkivkildene har jeg brukt to artikler Bøckman skrev i 1889 og 1899, som begge ble førstesideoppslag i Morgenbladet. I de kildene jeg har nevnt til nå omtaler Bøckman hovedsakelig samene og det samiske språk. For å få et innblikk i hva han tenkte om kvenene og deres språk, har jeg benyttet meg av Departements-tidende.

I jakten på kildene har Egil Lien Thorvaldsens doktorgradsavhandling *Geistlig overøvrighet i møte med ei ny tid: Peter Wilhelm Kreydahl Bøckman som biskop i Nord-Norge 1839-1910* vært en uvurderlig hjelp. Arkivene er fulle av dokumenter fra den aktuelle tidsperioden, og å gå gjennom alt materialet ville vært for tidkrevende for en avhandling som min. Takket være Thorvaldsens arbeid har jeg likevel klart å finne gode kilder til Bøckmans respons på fornorskingspolitikken. Avhandlingen hans har også gitt meg viktig bakgrunnsstoff og hjulpet meg å finne nyttig litteratur om emnet.

I utformingen av spesielt bakgrunnskapittelet (Kap. 2) har i tillegg Eriksens og Niemis *Den finske fare: Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860 – 1940* og Dahls *Språkpolitikk og skolestell i Finnmark 1814 – 1905* vært viktige.

1.4 Metode

Jeg vil i denne oppgaven benytte meg av historisk metode. Jeg vil studere originaldokumenter fra 1800- og 1900-tallet, og bygge oppgaven på en kritisk lesning av disse. Kildene kan behandles både som levninger og beretninger. Som levninger kan de si oss noe om eksempelvis Bøckmans situasjon, og hans tanker og holdninger knyttet til denne. Samtidig er kildene beretninger, fordi de beskriver faktiske forhold ved tiden de ble skrevet i. Hvorvidt disse beretningene kan anses som troverdige eller ei, henger sammen med vurderingen av

hver enkelt kilde som levning. En fremstilling vil alltid være påvirket av hvem som er avsender og mottaker, og av hvilken situasjon den ble skrevet i.⁵ Under behandlingen av biskop Bøckmans beretninger må det derfor tas hensyn til om han skrev direkte til f.eks. Kirkedepartementet, eller om ordene hans var ment for offentligheten.

Andresen et al. skiller mellom tre hovedtendenser i historieskrivingen som har konsekvenser for historisk metode: Studier av politisk hendelseshistorie, sosial strukturhistorie, og kultur- og mentalitetshistorie.⁶ Denne avhandlingen vil komme inn på alle tre. For å finne ut hvordan Bøckman responderte på fornorskningspolitikken er vi nødt til å vite hva han responderte på. Avhandlingen vil derfor inneha en gjennomgang av bakgrunnen for fornorskningspolitikken, samt de konkrete bestemmelsene som ble gitt for skole og kirke. For å forstå denne politikken og Bøckmans respons på den må vi også se på samfunnsstrukturene. Hvem var disse menneske som skulle fornorskes? Hva skilte dem fra andre nordmenn? Her blir det også aktuelt å se på kulturen, på hvordan menneskene den gang forstod verden. Ikke minst er dette aktuelt fordi det ble satt et så tydelig skille mellom verdien av norsk og samisk kultur.⁷

1.4.1 Begreper

Før vi går videre inn i avhandlingen er det nødvendig å definere enkelte begreper:

Samer

Samene er et urfolk som har holdt til i de nordlige deler av Norge, Sverige, Finland og Russland siden før landegrensene ble avklart. De mest brukte samiske språkene i Norge i dag er nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk. Nordsamisk er det største samiske språket, også på verdensbasis.⁸ Det er dette språket som ble, og fremdeles er, brukt i Finnmark, så når jeg i avhandling bruker ordet samisk er det nordsamisk som menes. Rundt år 1900 ble samene betegnet som «finner» eller «lapper», og språket ble kalt «finsk» eller «lappisk». Når jeg siterer kildene mine er det derfor disse betegnelse som brukes.

⁵ Andresen et al. (red.) 2012: 69

⁶ Ibid.: 87

⁷ Ibid.: 87-89

⁸ Gaski, Harald og Mikkil Berg-Nordlie, «Samer». I *Store norske leksikon*. Sist endret 01.12.2015, <https://snl.no/samer>

Kvener

Ordet kven brukes i denne avhandlingen om de finske innvandrerne som kom til Nord-Norge på 1700- og 1800-tallet. Ordet kven brukes i dag om mennesker av kvensk/finsk ætt, men ikke alle identifiserer seg med denne betegnelsen. Noen synes ordet kven er stigmatiserende, og enkelte foretrekker derfor å bli kalt norskfinner. Jeg har likevel valgt å bruke ordet kven, da kildene mine bruker betegnelsen finn om samene og ikke kvenene. Jeg omtaler derfor også språket deres som kvensk, selv om noen foretrekker å kalle dette kvensk/finsk eller «Våres-finsk».⁹

Kirkedepartementet

Departementet som hadde ansvar for kirke og undervisning rundt år 1900 het, logisk nok, Kirke- og undervisningsdepartementet. Jeg har imidlertid valgt å kalle organet for Kirkedepartementet, da det er denne betegnelsen alle kildene mine bruker.

1.5 Disposisjon

Under fornorskningen av samene la staten stor vekt på skolens rolle. Ettersom skolegang var lovpålagt for alle barn, var tanken at skolen hadde en unik mulighet til å påvirke hele den oppvoksende generasjonen samer både språklig og kulturelt. I løpet av de nesten 100 årene med fornorskningsspolitikk har det samiske språkets innpass i skolen variert. Dette skal vi se nærmere på i kapittel 2, som er en gjennomgang av fornorskningsspolitikken utslag i skole og kirke i tiden før Bøckman ble biskop. Da dette stort sett handlet om hvorvidt samisk og/eller kvensk skulle brukes innen disse institusjonene, er det hovedsakelig den språkpolitiske delen av fornorskningsspolitikken som behandles i avhandlingen. Videre vil kapittel 3 ta for seg Bøckmans respons på fornorskningstiltakene i skolen. Her vil jeg se på hans henvendelser til Kirkedepartementet, samt artiklene han sendte inn til Morgenbladet. Med utgangspunkt i disse kildene vil jeg undersøke hvordan Bøckman stilte seg til gjeldene politikk, og se på hva som var bakgrunnen for hans standpunkt. For å virkelig få innblikk i hvordan Bøckman forholdt seg til fornorskningsspørsmålet holder det imidlertid ikke å se på hans tanker om kristendomsundervisningen. Vi må også se på hvordan han forholdt seg til

⁹ Forsgren, Arne og Anne Minken, «Kvener». I *Store norske leksikon*. Sist endret 13.10.2015. <https://snl.no/kvener>

fornorskningens utslag i kirken, og det er dette kapittel 4 handler om. Her vil det også være et eget delkapittel som tar for seg Bøckmans holdning til kvenene og bruken av kvensk i kirken.

I kapittel 5 vil jeg gi en oppsummering av avhandlingens viktigste funn, og på bakgrunn av dette komme med en konklusjon som svarer på problemstillingen. Til slutt vil jeg ha et etterord hvor jeg legger frem både statens og kirkens holdning til det samiske folk i nyere tid.

2. Fornorskningspolitikken i Norge – et historisk riss

Formålet med dette kapittelet er å vise bakgrunnen for det landskapet vi senere i oppgaven skal tre inn i. For å forstå fornorskningspolitikken på biskop Bøckmans tid, må vi først kaste et blikk på hvordan denne politikken artet seg i tiårene før. Da fornorskningspolitikk i skole og kirke er hovedtema for oppgaven, vil også dette kapittelet fokusere på hvordan fornorskningen kom til uttrykk i disse institusjonene.

Ifølge Eriksen og Niemi blir det misvisende å snakke om en fornorskningspolitikk overfor samer og kvener før 1870, det er mer riktig å si at den norske stat førte en slags kulturell minoritetspolitikk overfor disse folkegruppene.¹⁰ Denne minoritetspolitikken ble i 1850- og 60-årene gjenstand for debatt, noe som førte til at myndighetene i 1870 lanserte en systematisk og aktiv fornorskningspolitikk. Denne politikken ble intensivert fra 1880-årene og fikk sitt høydepunkt omkring århundreskiftet, altså i tiden da Bøckman var biskop i Tromsø. Dette var en spent tid politisk sett, da Norge skulle løsrive seg fra Sverige for å stå på egne ben kun få år senere. I begynnelsen gjaldt fornorskningspolitikken hovedsakelig fornorskning av samene, men etter hvert ble fornorskning av kvenene mer og mer viktig. Årsaken til dette var at formålet med å fornorske disse to folkegruppene var forskjellig. Når det gjelder samene var det en utbredt oppfatning både i Norge og hos våre svenske naboer at dette var en svak og utdøende rase. Dette synet var preget av sosialdarwinismen, en ideologi som bl.a. lærte at svake og lite tilpasningsdyktige samfunn ville tape kampen for tilværelsen og gå til grunne i møte med sterke og tilpasningsdyktige samfunnsformer.¹¹ En mente at samene var på et lavere utviklingstrinn enn resten av befolkningen, og de ble gjerne sammenlignet med barn. Derfor mente mange at samene måtte fornorskes, for slik kunne de komme seg opp på et høyere utviklingsplan og dermed unngå å dø ut. Kvenene derimot ble sett på som en sterk og livskraftig folkegruppe, som både utviklingsmessig og økonomisk stadig beveget seg fremover. Disse kom opprinnelig fra Finland, som på denne tiden var «et autonomt storfyrstedømme innenfor det russiske rike».¹² Jo flere kvener som slo seg ned i Finnmark, jo større ble frykten for at i alle fall deler av fylket skulle falle i russisk-finske hender. Ønsket om å fornorske kvenene økte dermed i takt med den nord-finske

¹⁰ Eriksen/Niemi 1981: 47

¹¹ Thorsen, Dag Einar og Ole T. Berg, «Sosialdarwinisme». I *Store norske leksikon*. Sist endret 23.05.2014, <https://snl.no/sosialdarwinisme>

¹² Thuesen, Nils Petter, «Finland». I *Store norske leksikon*. Sist endret 08.06.2015, <https://snl.no/Finland>

innvandringen. Samene skulle altså fornorskes slik at de fikk ta del i de samme kulturelle godene som resten av befolkningen, kvenene for å minske trusselen fra Øst.¹³

Eriksen og Niemi deler fornorskningstiltakene i perioden fram til 1905 inn i tre hovedgrupper:

For det først ble det innført virkemidler som skulle bremse på finsk innvandring. For det andre ble det satset på tiltak som skulle bringe flere nordmenn til området og gi dem muligheter til å slå seg ned her. For det tredje ble det iverksatt tiltak som kunne assimilere kvenene og samene i det norske samfunnet.¹⁴

De fornorskningstiltakene vi skal se på i denne oppgaven faller inn under den siste gruppen.

2.1 Fornorskningpolitikk og skolepolitikk

I 1848 gav prest og språkforsker Nils J. C. V. Stockfleth (1787-1866)¹⁵ ut to små bøker om samene og kvenene og språkforholdene i nord. Han konkluderte med at disse folkegruppene måtte få skoleundervisning på sitt eget morsmål. Ikke alle var enige i denne konklusjonen, og i årene som fulgte ble Stockfleths synspunkt både debattert og prøvet.¹⁶ Regjeringen kom med sitt standpunkt i den kongelige resolusjonen *Om nye retningslinjer for språkpolitikken* i 1851. Her ble budsjettposten som etter hvert ble kalt «Finnefondet» etablert, et fond hvis midler skulle brukes «nærmest i den Hensigt at bibringe Lapperne Kyndighed i det norske Sprog».¹⁷ Områder med samisk og kvensk bosetning ble kalt overgangsdistrikter, et ord som i seg selv uttrykker målsetningen om at samer og kvener skulle gjennomgå en overgang til norsk språk og kultur. Bevilgningene til Finnefondet ble stadig fornyet, og etter hvert også forhøyet. Med resolusjonen ble det også slått fast at staten i og for seg ikke hadde noen forpliktelse til å fortsette med undervisning på samisk, med mindre dette var nødvendig for at også samene skulle komme i besittelse av den kunnskap som var lovfestet for alle medlemmer av statssamfunnet. Denne lovfestede kunnskapen gjaldt først og fremst religionsundervisningen, da alle barn av foreldre som tilhørte statskirken ifølge Grunnlovens §2 skulle oppdras i denne

¹³ Eriksen/Niemi 1981: 56-57

¹⁴ Ibid.: 47

¹⁵ Niemi, Einar, «Nils Stockfleth». I *Norsk biografisk leksikon*. Sist endret 13.02.2009, https://nbl.snl.no/Nils_Stockfleth

¹⁶ Eriksen/Niemi 1981: 48

¹⁷ Dahl 1957: 109

troen.¹⁸ I og med at religionsundervisningen på denne tiden dominerte i skolen, var det i starten ikke stort som ble gjort for å styrke norskkunnskapene blant samer og kvener. Resolusjonen markerte likevel begynnelsen på et skifte i skolens språkpolitikk, og den skulle vise seg å bli avgjørende for den videre utviklingen. Retningslinjene fra 1851 ble fulgt opp av en kongelig resolusjon i 1853, der det ble bestemt at det skulle gis lønnstillegg til lærere og midler til skolebygg i overgangsdistriktene. Resolusjonen gav også Tromsø biskop fullmakt til å lage en instruks for lærerne i overgangsdistriktene, en bestemmelse som gikk i glemmeboken helt til biskop C.P.P Essendrop (1818-1893)¹⁹ gjenoppdaget den i 1861. Utkastet til instruksen ble først utformet av seminarbestyreren ved Tromsø seminar, Christian Kaurin (1831-1898),²⁰ for så å bli bearbeidet av biskopen selv. Instruksen, som lå klar i 1862, understreket den moderate fornorskningslinjen som så langt var tegnet opp. Samisk ble sett på som et naturlig hjelpespråk, og lærerne i overgangsdistriktene skulle helst mestre dette språket.²¹ Instruksen av 1862 var imidlertid bare den første i rekken av instruks som skulle komme i årene fremover, og det forelå en ny instruks allerede i 1870. Denne ble underskrevet av Tromsø stiftsdireksjon, hvor biskopen var fast medlem. Instruksens videreførte i all hovedsak tankegodset fra 1862, men nå ble også det kvenske språket eksplisitt nevnt.²² Dette skyldtes nok den sterke nord-finske innvandringen til Finnmark, og da særlig til Øst-Finnmark.²³

I 1870-årene begynte en innskjerping av fornorskningsprosjektet. En viktig årsak til dette var at norskkunnskapene blant samer og kvener ifølge flere rapporter så ut til å stagnere, og i noen tilfeller ble det til og med rapportert om tilbakegang. I dette tiåret begynte også utgivelsene av det samiske bladet *Muitalægje* (Fortelleren) og det finske *Ruijan Suomenkielinen Lehti* (Finnmarks finske blad). Av økonomiske årsaker klarte ingen av disse bladene å holde det gående særlig lenge, men de var likevel et tegn på samisk og finsk språkreising. Samtidig var den kvenske påvirkningen av særlig Øst-Finnmark sterk, både på grunn av innvandringen og den lutherske vekkelsesbevegelsen læstadianismen. Å markere at Øst-Finnmark tilhørte Norge ble dermed også viktigere sett fra et grensepolitisk perspektiv.²⁴

¹⁸ Stortinget, «Grunnloven fra 1814». Sist endret 12.03.2014. <https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Lover-og-instrukser/Grunnloven-fra-1814/>

¹⁹ Store norske leksikon, s.v. «Carl Peter Parelius Essendrop». Sist endret 14.02.2009. https://snl.no/Carl_Peter_Parelius_Essendrop

²⁰ Store norske leksikon, s.v. «Christian Kaurin». Sist endret 12.03.2012, https://snl.no/Christian_Kaurin

²¹ Eriksen/Niemi 1981: 48-49; Dahl 1957: 109-111. 115. 123

²² SATØ, Nord-Hålogaland stiftsdireksjon, nr. 228 *Skoleordningen i samiske og kvenske overgangsdistrikter 1879-1892*

²³ Thorvaldsen 2004: 102

²⁴ Eriksen/Niemi 1981: 52-32; Dahl 1957: 234-235

Den nye, innskjerpede fornorskningspolitikken kom klart og tydelig til uttrykk da det 12. oktober 1880 ble sendt ut en ny instruks for lærerne i overgangsdistriktene. Det var fremdeles Tromsø stiftsdireksjon som stod for instruksene. Mens instruksene av 1862 og 1870 tillot bruk av samisk og kvensk i de kretser hvor barna ikke kunne tilstrekkelig norsk, fastslo §2 i instruksene av 1880 at «Samtlige lappiske og kvænske Børn skulle oplæres i at læse, tale og skriftlig anvende det norske sprog». Den tidligere bestemmelsen om at barna også skulle lære å lese samisk eller kvensk var borte. Nå skulle disse språkene kun benyttes som hjelpemiddel når dette var helt nødvendig for å forklare et barn noe det ikke forstod. §12 innskrenket bruken av samisk og kvensk ytterligere ved å si at dette ikke kun gjaldt i undervisningen, men i all interaksjon læreren hadde med sine elever – også i friminuttene. Samme paragraf ba læreren om å benytte enhver anledning til å fortelle foreldre og andre voksne hvor viktig det var at barna lærte norsk. I den sammenheng ble også Finnefondets midler brukt. Dersom fattige samiske og kvenske foreldre viste en positiv holdning til skolen og var flinke til å sende barna sine dit, kunne de bli belønnet med penger til mat og klær. Finnefondet ble også brukt til å gi lønnstillegg til de lærerne som fulgte instruksjonen til punkt og prikke. Mange av lærerne var helt avhengige av dette lønnstillegget for å få økonomien til å gå rundt.²⁵ Når det gjaldt kristendomsundervisningen skulle lærerne følge den samme norskspråklige linjen, men her var det til nød mulig å gjøre unntak. Dersom språkforholdene krevde at kristendomsundervisningen skulle foregå ved hjelp av samisk eller kvensk, kunne skolekommisjonene²⁶ innføre dette om de fikk godkjenning av stiftsdireksjonen.²⁷ Det ser imidlertid ut til at få benyttet seg av denne muligheten. Eriksen og Niemi mener dette antakelig kan forklares med at de fleste kommuner ved skolekommisjonene var fornøyde med den nye instruksene. Disse representantene var imidlertid stort sett nordmenn, og gjerne nordmenn i sentrale samfunnsposisjoner. De kan derfor ikke sies å ha representert den samiske og kvenske delen av befolkningen i særlig grad, og i flere tilfeller ønsket skolekommisjonene å gå lengre i fornorskingsarbeidet enn stiftsdireksjonen og departementet.²⁸ Om instruksene av 1880 skrev Helge Dahl at den «ble grunnlaget for fornorskingsarbeidet i desennier framover. Den kan med rette kalles fornorskningens Magna charta».²⁹

²⁵ Eriksen/Niemi 1981: 53; NOU 2000:3, s. 4 (kap. 3.1)

²⁶ Fra 1889 skolestyrene

²⁷ SATØ, Nord-Hålogaland stiftsdireksjon, nr. 228 *Skoleordningen i samiske og kvenske overgangsdistrikter 1879-1892*

²⁸ Eriksen/Niemi 1981: 54

²⁹ Dahl 1957: 243

I 1889 ble kravet om at undervisningen skulle foregå på norsk plassert på et enda høyere nivå, nemlig i den nye skoleloven. Denne loven markerte også overgangen fra kirkelig allmueskole til borgerlig folkeskole.³⁰ I tråd med denne utviklingen skulle ikke lengre Tromsø stiftsdireksjon stå for overgangsdistriktenes skoleinstruks. Da det kom en ny instruks i 1898 var denne kun underskrevet av kirkestatsråd V.A. Wexelsen (1849-1909), som senere ble biskop i Trondhjems stift.³¹ Instruksen hadde den lange tittelen «Instruks angaaende brugen af lappisk og kvænsk som hjælpesprog ved undervisningen i folkeskolen, hvor dette af kirkedepartementet er tilladt i henhold til landsskolelovens § 73, 2 led»,³² men fikk kallenavnet «Wexelsenplakaten» etter sin initiativtaker. Wexelsen ønsket en ny gjennomgang av fornorskingsarbeidet både fordi norskfremgangen fremdeles ikke var kommet opp på ønsket nivå, og fordi faren fra naboene i øst skapte mye uro. Løsningen hans var å bygge norske kirker og skoler som et festningsverk langs den østlige grensen i Finnmark. Skoleinstruksen var også en del av denne politiske markeringen av Finnmark som norsk landområde. Når det gjaldt selve undervisningssituasjonen innebar ikke den nye instruksen noen vesentlige endringer, i all hovedsak ble bestemmelsene fra 1880 opprettholdt.³³ Den største forskjellen fra instruksene av 1880, var at myndigheten til å bestemme om en skolekrets kunne benytte seg av samisk eller kvensk i kristendomsundervisningen ble flyttet et hakk lengre opp i systemet. Mens dette tidligere kunne godkjennes av stiftsdireksjonen, måtte det nå godkjennes av Kirkedepartementet selv. Dette betød at biskopen, som var jo var med i stiftsdireksjonen, ikke lengre fikk være med å avgjøre hvorvidt samisk og kvensk kunne brukes i undervisningen.

2.1.1 Biskop Skaar og skolepolitikken

I 1885 tiltrådte J. N. Skaar (1828-1904)³⁴ bispestolen i Tromsø, og året etter dro han på sin første visitasreise i Finnmark. Skoledirektør Jens A. H. Killengreen hadde reist rundt for å inspisere Finnmarksskolen bare noen måneder tidligere, men fra sine respektive besøk trakk disse mennene to vidt forskjellige konklusjoner hva språksituasjonen i fylket angikk.

Killengreen meldte at takket være skolens arbeid gikk det fremover med norskkunnskapene,

³⁰ Eriksen/Niemi 1981: 57-58; Holter, «1850-1890 Det store spranget – fra menighetsskole til borgerskole»: 61

³¹ Kirkhusmo, Anders, «Vilhelm Andreas Wexelsen». I *Norsk biografisk leksikon*. Sist endret 13.02.2009, https://nbl.snl.no/Vilhelm_Andreas_Wexelsen

³² SATØ, Skoledirektøren i Finnmark, nr. 892 *Trykksaker 1898-1955*

³³ Eriksen/Niemi: 1981: 58

³⁴ Store norske leksikon, s.v. «Johannes Nilsson Skaar». Sist endret 15.02.2009, https://snl.no/Johannes_Nilsson_Skaar

noe en kunne se bl.a. ved at enkelte samer nå kunne delta i den norske konfirmasjonsundervisningen. Gjennom sine visitasreiser i 1886 og 1888 oppfattet biskop Skaar situasjonen som en ganske annen. Det stod langt dårligere til med norskkunnskapene blant samer og kvener enn Killengreen hadde gitt inntrykk av. Når barna skulle lese norsk måtte mange stotre seg gjennom teksten, og det var tydelig at de ikke forstod det de leste. Skaar fant også at barna leste mye bedre på samisk, til tross for at de ikke fikk noe hjelp til dette på skolen. Etter å ha observert barna fra Bugøyenes i interaksjon med hverandre skrev biskopen: «Det var ondt at se hvor disse livlige Børn var blevne forkvaklede ved en uheldig Instruks. Hvor flydende var ikke deres Tunge i den indbyrdes Samtale, hvor stammende og stotrende i Undervisningstimen.»³⁵ Skaar møtte også barnas foreldre, og flere steder lot foreldrene biskopen få innsikt i deres fortvilelse over at barna deres ikke fikk høre Guds Ord på sitt eget språk. De ba biskopen om å få skolens kristendomsundervisning på samisk, en sak Skaar helhjertet ville jobbe for. På dette tidspunktet kunne ikke Skaar samisk selv, han var derfor avhengig av tolk for å snakket med samene. Han lærte seg imidlertid språket på et senere tidspunkt, og bidro da til oversettelse av både Bibelen, salmebok og religiøse småskrifter.³⁶

Allerede i februar 1887 sendte Skaar et brev til Kirkedepartementet hvor han talte samenes sak. Han fortalte hvor dårlig det stod til med den kristelige opplysning blant de samiske barna, og var tydelig på at dette skyldtes den norskspråklige linjen i skolen. Når undervisningen foregikk på norsk lærte ikke de mindre begavede barna noe som helst, og for de begavede ble kristendommen en «puggesak» og ikke en «hjertesak». Han skrev at «en slig Kristendomsundervisning er fulstendig forfeilet, kanskje endog verre end ingen.»³⁷ Mens Skaars forgjenger, biskop J. S. Smitt (1835-1889)³⁸, ivret for fornorskningen og selv signerte instruksene av 1880, mente Skaar at den ordning som ble praktisert etter instruksene var i strid med skolelovens §1. Her het det at allmueskolens mål var å understøtte den huslige oppdragelse i å bibringe ungdommen en sann kristelig opplysning. Ifølge Skaar var ikke dette tilfelle så lenge skole og hjem brukte ulike språk. Han pekte også på det inkonsekvente i at de samiske barna skulle undervises på norsk, mens det i 1879 var bestemt at landets øvrige barn skulle få undervisningen i allmueskolen på sitt eget talespråk så langt det lot seg gjøre. Samtidig som Stortinget bevilget penger til skolebøker på «landsmål», ble bøker med både

³⁵ Dahl 1957: 288

³⁶ Ibid.: 286-290; Bang-Hansen 1967: 71

³⁷ Dahl 1957: 291-292

³⁸ Flottorp, Haakon, «Biskop». I *Store norske leksikon*. Sist endret 02.01.2014, <https://snl.no/biskop>

norsk og samisk tekst tatt fra de samiske barna og erstattet med rent norske bøker.³⁹ Slik Skaar så det ville ikke en slik språkpolitikk i nord føre noe godt med seg:

Hvis man nu vil drive Fornorskningsarbeidet med saadan Strengthed, at man ikke engang tillader finsk Kristendomsundervisning, faar man, om Arbeidet lykkes, en Flok forkrøplede Skabninger, eller, om det mislykkes, en Flok med harmfuld Hu mod Nordmænderne til Grænseavagt for Norge. I begge Henseender bærer Arbeidet Præg af en kortsynet og trangsynet Politik.⁴⁰

Slik Skaar så det ville altså fornorskningspolitikken slik den nå artet seg være til skade uansett om den lyktes eller mislyktes. Han var uenig i at språkpolitikken i skolen ville bidra til å sikre grensen mot Øst, heller tvert imot. Å sørge for at menneskene i Øst-Finnmark hadde et positivt forhold til den norske stat ville være en bedre måte å sikre grensen på. For at dette skulle skje måtte staten gi slipp på den harde fornorskningslinjen. Skaars ønske om at barna skulle få kristendomsundervisningen på sitt eget språk, slik at den kunne nå inn til hjertet, var ifølge ham selv fullt ut forenlig med andre politiske motiver.

2.2 Fornorskningspolitikk og kirkepolitikk

Da det på denne tiden var en sterk sammenheng mellom skole og kirke, kan mye av det vi har sett på til nå også sies å være kirkepolitikk. Vi skal nå se mer spesifikt på kirken og hvordan fornorskningspolitikken fikk utslag her.

24. februar 1848 ble det ved kongelig resolusjon bestemt at det ved tilsettelse av nye prester i Finnmark og deler av Troms, skulle tas hensyn til søkere som hadde avlagt tilfredsstillende prøve i samisk eller kvensk. Samene fikk likevel ikke mange prester som kunne tale språket deres flytende, for når presten etter flere år endelig hadde fått språket inn under huden ble han forflyttet til et nytt sted. Det var mange, som av ulike grunner, var sterkt imot resolusjonen. Noen var skeptiske fordi de mente kravet var for vanskelig å imøtekomme, andre fordi de mente det var bortkastet å bruke ressurser på å bevare av disse språkene. Det ble også påpekt at resolusjonen kunne hindre den beste søkeren i å få jobben, da kandidaten kunne bli sett på som uaktuell dersom han ikke kunne kvensk eller samisk. Stortingets kirkekomité forslo

³⁹ Dahl 1957: 291-292

⁴⁰ Ibid.: 292

derfor at den beste søkeren burde bli utnevnt, men at vedkommende kunne pålegges et opphold ved Tromsø seminar dersom han ikke allerede oppfylte språkravene. Ingen var uenige i at hensynet til dyktighet også måtte ivaretas, men noen, deriblant Stockfleth, mente at språkeksamen fremdeles måtte gjennomføres før utnevnelsen. Det var også stor uenighet om hvorvidt språkutdannelsen burde foregå ved Universitetet i Kristiania eller ved Tromsø seminar. Saken ble avgjort ved kongelig resolusjon av 4. juli 1859. Her ble det bestemt at prester som skulle til Finnmark eller Lyngen i Nord-Troms og ikke kunne samisk eller kvensk, skulle tilegne seg kunnskaper i disse språkene under et 3 måneder langt opphold ved Tromsø seminar. Viktigheten av å kjenne til samisk og kvensk ble også fremholdt av biskopene. Et eksempel på dette er biskop Essendrops initiativ som mot slutten av 1860-tallet førte til bestemmelsen om at mange av de prestene som hadde kjennskap til samisk eller kvensk, også måtte skaffe seg leseferdigheter i det andre språket. Under forarbeidene til resolusjonen av 1848 hadde biskop P.C.H Kjerschow (1786-1866)⁴¹ etterlyst faste bestemmelser om når det skulle holdes norsk, samisk eller kvensk gudstjeneste de steder hvor det var aktuelt, men den gang fant ikke Kirkedepartementet dette nødvendig. Etter hvert ble dette styrt av biskop Essendrops «Udkast til almindelige Bestemmelser angaaende hvilket Sprog der skal bruges ved den geistlige Betjening af Menigheder i de blandede Sprogdistrikter» fra 1866, med unntak av Vadsø. På grunn av den store innvandringen av kvener i dette området ble språket i Vadsøkirken fra 1867 regulert ved kongelige resolusjoner. Kvenene bosatte seg imidlertid også andre steder i Finnmark, noe som med tiden økte behovet for kirketolker. Derfor ble det ved kongelig resolusjon av 9. juni 1869 bevilget tolkelønn der dette var nødvendig. I Kirkedepartementets forslag inngikk også samiske tolker, men Kirkekomiteen unnlot å ta dette med. Begrunnelsen var at det fantes mange prester med kjennskap til samisk, og å gi samene tolker i tillegg ville være å motarbeide skolens anstrengelser med å lære de samiske barna norsk.⁴²

Et par år senere fant Kirkedepartementet at det var på tide å avgjøre spørsmålet om bruken av samisk og kvensk i gudstjenesten. Dette resulterte i et skriv datert 16. september 1872, som i det vesentlige var lik biskop Essendrops utkast fra 1866. Mange av prestene hadde ønsket en kongelig resolusjon om saken, men daværende Tromsøbiskop F. W. Hvoslef (1825-1906)⁴³ hadde ønsket noe mindre bindende. På grunn av fornorskningsarbeidet var språkforholdene i endring, og Hvoslef ville unngå en situasjon der samer og kvener kunne presse gjennom en

⁴¹ Flottorp, Haakon, «Biskop». I *Store norske leksikon*. Sist endret 02.01.2014, <https://snl.no/biskop>

⁴² Dahl 1957: 90-91. 134-136. 138. 174-177. 182-183

⁴³ Flottorp, Haakon, «Biskop». I *Store norske leksikon*. Sist endret 02.01.2014, <https://snl.no/biskop>

mer omfattende bruk av deres språk enn hva som var nødvendig. Skrivet tok for seg i hvilke sammenhenger en kunne benytte seg av de ulike språkene, og gav konkrete bestemmelser for språket i gudstjenesten for hvert enkelt prestegjeld. Norsk hadde en klar prioritet, men samisk fikk også mye plass. Nederst på prioriteringslisten kom kvensk, som kun skulle brukes på ettermiddagsgudstjenester enkelte steder.⁴⁴ Dette må ses i sammenheng med at kvenene skulle fornorskes for å minske trusselen fra Øst. I og med at kirker på denne tiden var viktige grensemarkører, kunne en utvidet bruk av kvensk i gudstjenesten føre til at den kvenske, og dermed finske, påvirkningen økte. Dette var noe staten absolutt ville unngå. Etter hvert ble fornorskningspolitikken intensivert, men departementet kom ikke med noen nye bestemmelser for kirken. Likevel valgte enkelte prester å modifisere bestemmelsene fra 1872, enten fordi de anså bestemmelsene som foreldet eller fordi de ikke hadde gode nok språkkunnskaper. Etter at skoleinstruksen av 1880 bestemte at all undervisning i allmueskolen skulle foregå på norsk, ble det også spesielt vanskelig for prestene å skulle overholde regelen om at alle barn skulle få konfirmasjonsundervisningen på et språk de forstod. Ifølge skolelovgivningen var det nettopp konfirmasjonen som markerte slutten på barnets skolegang, og etter at 1880-instruksen gjorde sitt inntog ble en følge av dette at skolegangen skulle forberede barna på en norskspråklig konfirmasjon. Etter hvert prøvde også flere prester å gjøre skoleinstruksen gjeldende for konfirmasjonsundervisningen, men da fikk de beskjed fra biskop Skaar om å innrette seg etter skrivet fra 1872 så langt dette var mulig. Biskopen så imidlertid at prestenes språkkunnskaper var for dårlige til at de kunne betjene samer og kvener på en tilfredsstillende måte. I tillegg var det vanskelig for en del prester å rekke over hele området sitt. I 1888 foreslo derfor biskop Skaar å opprette en «reisepredikantstilling», som særlig skulle betjene den samiske delen av befolkningen. De prestene som ville blitt avlastet av en slik reisepredikant stilte seg positive til forslaget, men både Kirkedepartementet og Kirkekomiteen sa nei. I og med at det ikke var snakk om mye penger handlet avslaget sannsynligvis mer om språkpolitikk enn om økonomi.⁴⁵

Biskop Skaar hadde nå ved flere anledninger kjempet for økt bruk av samisk i både skole og kirke uten å vinne gehør hos departementet. Han var likevel ikke klar for å kaste inn håndkleet, og var 28. februar 1888 med på å stifte den private organisasjonen «Norsk Finne-Mission». Når han ikke kunne arbeide for det samiske språk i kraft av sitt embete, opprettet han en institusjon hvor han kunne utføre dette arbeidet på frivillige basis. Med seg i styret

⁴⁴ RA, KUD A, nr. 55 *Kirkedepartementets kopibok* 1027.1872, 16.9. Også gjengitt i Dahl 1957: 187-189

⁴⁵ Dahl 1957: 187. 295-298

hadde han seminarbestyrer J. K. Qvigstad (1853-1957) og seminarlærer N. Ursin (1853-1924) ved Tromsø seminar. Finnemisjonen skulle utføre det arbeidet staten ikke lengre ville stå i regi av etter at fornskingsarbeidet ble intensivert: Den skulle sende ut samisktalende reisepredikanter til avsidesliggende strøk, sørge for at Det gamle testamentet ble utgitt på samisk og, om mulig, utgi religiøse småskrifter på samisk. Gjennom disse tiltakene skulle Finnemisjonen gjøre slutt på den «åndelige nød» blant samene i bispedømmet. Dette var den viktigste grunnen til at Finnemisjonen ble opprettet, men ikke den eneste. Bl.a. spilte Skaars frykt for den villedende læstadianske bevegelse en rolle. Læstadianernes predikanter talte på samisk, og så lenge samene ikke hadde noe tilbud fra kirken på sitt eget språk var det naturlig at de søkte disse. Mot slutten av sin tid i Nord-Norge endret imidlertid Skaar sitt syn på læstadianismen totalt, og mente den var til stor velsignelse for menighetene. Da Skaar ble biskop i Nidaros overtok Tromsøs nye biskop, Bøckman, hans rolle i Finnemisjonen. Skaar hadde faktisk latt sin støtte til Bøckmans bispekandidatur være avhengig av at Bøckman ville ta seg av samemisjonsarbeidet. Bøckmans kommentar til dette var at det ville være en underlig etterfølger han fikk dersom vedkommende ikke ville fortsette dette arbeidet.⁴⁶

2.2.1 Bibelen på samisk

Bibelen i sin helhet ble for første gang utgitt på samisk i 1895, og denne utgivelsen var det Finnemisjonen som stod for. I forbindelse med dette skrev biskop Skaar om hele utgivelsesprosessen i Finnemisjonens årsberetning, og jeg skal nå gjengi hovedpunktene derfra.⁴⁷

Det nye testamentet ble utgitt på samisk i 1840, og det var Stockfleth som hadde stått for oversettelsen. I begynnelsen av 1860-årene ble det imidlertid klart at teksten trengte en revisjon, en oppgave Det Norske Bibelselskaps sentralkomiteé tildelte teologen og språkforskeren Jens Andreas Friis (1821-1896). På denne tiden satt alle landets biskoper i sentralkomiteen, det var altså disse som satte i gang arbeidet. Friis hadde studert samisk og kvensk under Stockfleth, og ble i 1874 professor i samisk språk ved Universitetet i Oslo.⁴⁸

⁴⁶ Steen 1963: 9. 13-15. 17. 19; Thorvaldsen 2004: 130, note 160

⁴⁷ Norsk Finne-Mission 1895 – Ottende Aarsberetning i RA, KUD A, nr. 439 *Visitatsberetninger. Tromsø stift 1895-1906.*)

⁴⁸ Store norske leksikon, s.v. «Jens Andreas Friis». Sist endret 14.02.2009. https://snl.no/Jens_Andreas_Friis

Friis lærte opp den samiske mannen Lars Jakobsen Hætta⁴⁹ til å hjelpe ham med arbeidet, og i 1874 var den nye utgaven av det samiske NT klar. Da dette arbeidet var gjort, foreslo Friis for sentralkomiteen at Hætta nå fikk i oppgave å oversette Det gamle testamentet. Hætta tok imot oppdraget, og i 1876 var oversettelsen hans klar. Oversettelsen trengte imidlertid en grundig revisjon før den kunne sendes i trykken, og det skulle ta mange år før den nådde ut til folket. Bibelselskapet sørget for at 1. Mosebok ble redigert og utgitt i 1889, men de hadde ikke midler til å utgi resten av GT. I 1886 hadde biskop Skaar sendt et brev til Kirkedepartementet der han bad om kr. 1500 til arbeidet, men han fikk aldri noe svar. Svaret kom imidlertid indirekte i Bibelselskapets beretning året etter. Der kom det fram at departementet hadde gitt sentralkomiteen beskjed om at utgiftene til GTs utgivelse på samisk ikke kunne dekkes av det offentlige. Da Finnemisjonen ble opprettet var, som nevnt ovenfor, utgivelsen av GT på samisk ett av målene. Dette målet nådde de i 1895, altså 19 år etter at Hætta fullførte sin oversettelse.⁵⁰

Å få oversatt Bibelen til samisk var en lang prosess, og ettersom minoritetspolitikken endret seg ble det mer og mer utfordrende å få det til. Mens Stockfleth i første halvdel av 1800-tallet fikk støtte fra både Bibelselskapet og det offentlige til sitt oversettelsesarbeid,⁵¹ kunne ingen av partene bidra til å få utgitt GT da det var ferdig oversatt. Bibelselskapet hadde ikke midler å bidra med, og det offentlige ville rett og slett ikke bidra til å få gitt ut den samiske Bibel. Dette må betraktes som et ledd i statens fornorskningsspolitikk.

⁴⁹ Hætta sonet på dette tidspunktet en livstidsdom for sin rolle i Kautokeinoopprøret, men han ble etter hvert benådet og vendte hjem til Kautokeino hvor han fortsatte oversettingsarbeidet sitt (Norsk Finne-Mission 1895 – Ottende Aarsberetning: 23).

⁵⁰ Norsk Finne-Mission 1895 – Ottende Aarsberetning: 21-26. 28

⁵¹ Kjølås 1995: 60-61

3. Bøckman og språkpolitikken i skolen

Jeg vil i dette kapittelet først se på Bøckmans henvendelser til Kirkedepartementet angående språket i kristendomsundervisningen. Deretter vil jeg se på artiklene Bøckman fikk trykt i Morgenbladet. Disse kildene vil kunne fortelle oss hvilke tanker Bøckman gjorde seg om språkpolitikken i skolen, hvilken holdning han hadde til det samiske folk, og ikke minst hvordan han som embetsmann håndterte det å være uenig med myndighetene.

I 1896 reiste biskop Bøckman på visitas til Øst-Finnmark. Hans erfaringer under denne og senere visitasreiser ble utgangspunktet for hans personlige engasjement i kampen for å la samene få kristendomsundervisningen på sitt eget språk. Som et eksempel på disse erfaringene vil jeg her trekke fram noen episoder fra besøket i Nesseby slik de framgår av visitasprotokollen. Under overhøringen av sognets skolebarn kom det fram at de samiske barna kunne sin katekisme på norsk, men ikke på sitt eget morsmål. I og med at barna ikke kunne norsk, forstod de derfor lite av innholdet. Her stod det litt bedre til med den konfirmerte ungdommen, disse viste større forståelse for innholdet i sine lærebøker. Da tiden var kommet for visitasmøtet⁵² og spørsmålet om hvilke lærebøker som ble brukt i kristendomsundervisningen ble tatt opp, reiste samene seg opp og fremla et ønske om at undervisningen i dette faget måtte foregå på deres eget språk. Biskopen lovte å gjøre det han kunne for å skaffe dem denne rett.⁵³

Ut fra sine samlede erfaringer under visitasreisen i Øst-Finnmark skrev Bøckman i innberetningen for året 1896 at «kristelig opplysning og kirkeligt liv ikke staar høit i disse egne...».⁵⁴ Han mente dette til dels skyldtes de vanskelige naturforhold og den spredte bebyggelsen, da disse forhold gjorde det vanskelig for folk å komme seg til kirken. Hovedårsaken til at det stod så dårlig til var imidlertid nasjonalitets- og språkforholdene.

⁵² Visitasmøtet var åpent for alle i menigheten.

⁵³ RA, KUD A, nr. 439 *Visitasberetninger. Tromsø stift 1895-1906.*

⁵⁴ RA, KUD A, nr. 439 *Visitasberetninger. Tromsø stift 1895-1906.*

3.1 Bøckman skriver til Kirkedepartementet

3.1.1 Språkpolitikens konsekvenser for «den kristelige opplysning»

Bøckman holdt sitt løfte til samene i Neiden, og sendte 19.09.1896 et brev til Kirkedepartementet hvor han talte deres sak.⁵⁵ Han påpekte at brevet i all hovedsak gjaldt de skoledistrikter hvor det nesten utelukkende bodde samiske familier, for der nordmenn og samer gikk på skole sammen var det en selvfølge at norsk måtte være hovedspråket. Her ville imidlertid de samiske barna lære norsk gjennom daglig omgang med de norske barna, noe Bøckman mente gjorde situasjonen lettere for dem. Han syntes likevel ikke at det ville være urimelig om også disse fikk lære den samiske teksten i læreboken, selv om undervisningen foregikk på norsk.⁵⁶ Mens det altså for barna i de blandede distrikter «muligens» var nødvendig å ha undervisningen på norsk, mente Bøckman at dette var totalt urimelig i de rent samiske bygdene. At kristendomsundervisningen her skulle foregå på norsk og at samisk kun skulle brukes til å forklare det barna ikke forstod, fant Bøckman «baade urimeligt og ubilligt». Han var slett ikke overrasket over at samene bad om at barna deres måtte fritas for dette «baade tunge og lidet nyttige arbeide». Til støtte for dette utsagnet fortalte han om sine egne erfaringer under visitasene. Her kom det tydelig frem at selv om noen av barna kunne fremsi katekismen på norsk, var forståelsen liten:

Det er muligt, at børnene ved denne undervisning lærer noget norsk, men kristendomskundskab lærer de ikke, og hvorledes undervisningen paa den maade skal nå hjertet, det forstaar ikke jeg. Det bliver et tung, trættende trællearbeide, der avler alt andet end kjærlighed til Guds ord.⁵⁷

Bøckman mente likevel at det var godt og nyttig for barna å lære norsk, men han mente at det var bedre og «nyttigere» for dem å lære kristendom. «I kirkens navn» protesterte han mot at kristendomsundervisningen ble gjort til et middel i fornorskningens tjeneste i stedet for å ha sitt eget selvstendige formål, «...at børnene ved at oplæres i den kristelige barnelærdom maa blive ved Kristus, ligesom de i daaben er indpodet i ham». Disse ordene gjengir nærmest ordrett en del av fadderformaningen i dåpsritualet.⁵⁸ Bøckman mente at dette særegne formålet ble dypt skadet når undervisningsspråket var fremmed for barna. Han pekte i tillegg

⁵⁵ Dette og følgende: SATø, Tromsø biskop, nr. 22 *Kopibok 11.07.1895-26.01.1900*. 191.1896, 19.9.

⁵⁶ På dette tidspunktet var det fremdeles vanlig at lærebøkene i overgangsdistriktene hadde både norsk og samisk tekst.

⁵⁷ SATø, Tromsø biskop, nr. 22 *Kopibok 11.07.1895-26.01.1900*. 191.1896, 19.9

⁵⁸ Thorvaldsen 2004: 105

på at språkpraksisen bidro svært lite til fornorskningen, når barna kom hjem snakket de fremdeles samisk. Dessuten mente han at slike tiltak var unødvendige fordi fornorskningen naturlig ville gå fremover uansett. En kunne ikke presse fornorskningen gjennom ved hjelp av skolen, den måtte få gå sin naturlige gang ved at samer og nordmenn møttes og snakket sammen. Det hjalp heller ikke fornorskningen at samene opplevde nåværende politikk som en urett, og at den skapte uvilje både mot det norske språk og mot nordmenn. For Bøckman var imidlertid hovedpoenget at språkforholdene i skolen skadet kirke og kristendom. Mot slutten av brevet skrev Bøckman at dersom det ikke ved lov var mulig for et skolestyre å la kristendomsundervisningen for de samiske barna foregå på deres eget språk, ville han «paa det inderligste henstille til kirkestyrelsen at udvirke en lovforandring, hvorved dette bliver tilstedeligt». Til slutt nevnte han at denne saken for så vidt også gjaldt kvenene, men det var samene som har fremført den klagen han med dette brevet brakte videre til Kirkedepartementet.

Som biskop var Bøckman statens embetsmann, han kunne derfor ikke handle mot Kirkedepartementets bestemmelser. Samtidig var han en hyrde for sine menigheter, og hadde et ansvar for å ivareta bispedømmets åndelige liv. Dette ansvaret gikk utover departementets bestemmelser. I brevet kom begge disse sidene ved bispeembetet frem, men den sistnevnte ledet an. Bøckman hadde hørt samenes klage, og som deres biskop anså han det som sin plikt å bringe klagen videre. Han var selv enig i at forholdene var urimelige, og han argumenterte for dette på ulike måter. I sine samtaler med samene hadde han fått innsikt i deres fortvilelse over at barna deres ble undervist på norsk, men det var ikke denne fortvilelsen eller opplevelsen av urett han la vekt på når han la saken frem for Kirkedepartementet. For Bøckman var hovedproblemet at skolens språkpolitikk skadet «den kristelige opplysning», da skolens kristendomsundervisning var den eneste formen for kirkelig dåpsundervisning barna fikk før de nådde konfirmasjonsalder. Når barna her ble undervist på et språk de ikke forstod, kunne ikke troen nå inn til hjertet. Det er ikke rart at biskopen så dette som problematisk og følte et behov for å protestere i «kirkens navn». Med denne ordbruken uttrykte Bøckman at han ikke la saken frem kun på vegne av seg selv eller Den norske kirke, men på vegne av hele den verdensvide kirken. Dette sier noe om hvor alvorlig han mente situasjonen var, og hvor sikker han var på at hans eget standpunkt var det rette. At han i tillegg brukte formuleringer fra dåpsritualet understreket hvor viktig saken var fra et kirkelig ståsted.⁵⁹ Videre gjorde imidlertid Bøckman det klart at han ikke var mot fornorskning generelt, han så det som et

⁵⁹ Ibid.

uunngåelig gode at samene skulle bli norskspråklige. Skolen kunne imidlertid ikke tvinge fornorskningen frem, den måtte få gå sin naturlige gang ved at samer omgikk nordmenn. Selv om Bøckman her tok opp kampen for det samiske språk, mente han altså som de fleste andre nordmenn på den tiden at det var til det beste for samene om de lærte norsk. Som embetsmann kunne han heller ikke ha gitt uttrykk noe annet, han kunne ikke direkte motarbeide statens politikk. Som biskop kunne han likevel ikke overse konsekvensene språkpolitikken fikk for «den kristelige opplysning» i bispedømmet. I denne saken lå det altså en mulig konflikt mellom biskopens to roller, og Bøckman måtte passe på å ordlegge seg slik at han ikke vanskjøttet noen av dem. I brevet til Kirkedepartementet unngikk han dette ved å kritisere fornorskningens midler, men ikke dens mål. Dette ser også ut til å gjenspeile hans faktiske holdning. Det var godt for de samiske barna å lære norsk, men ikke når det gikk på bekostning av kristendomsopplæringen. For å overbevise Kirkedepartementet påpekte også Bøckman hvor lite den norske kristendomsundervisningen bidro til fornorskningen. Barna lærte nok litt norsk, men språket gikk raskt i glemmeboken da det aldri ble brukt utenfor klasserommet. For Bøckman var gevinsten av å bruke kristendomsundervisningen i fornorskningsoyemed alt for liten i forhold til hva det kostet.

3.1.2 Språkpolitikens konsekvenser for forholdet til læstadianismen

Bøckman nevnte også læstadianismen i brevet sitt.⁶⁰ Han beskrev den som en «kristelig retning blandt finner og kvæner», som både har mange gode sider og mange «skjævheder». Blant annet var retningen skeptisk til all opplysning, og kalte barnas undervisning i kristendom for «død bokstavlærdom». Så lenge de samiske barna måtte lære sin kristendom på norsk, ga Bøckman læstadianerne noe rett i det siste. At læstadianerne var uenig i hvordan kristendommen ble formidlet til barna gjorde det også vanskelig for dem å nærme seg kirken, noe Bøckman skrev de hadde hatt tilbøyeligheter til å gjøre den siste tiden.

Ved å trekke inn læstadianismen viste Bøckman at barnas kristendoms kunnskap ikke var det eneste som gikk tapt når undervisningen foregikk på norsk. Læstadianismen hadde stått i konflikt med den offisielle kirken i flere årtier. Nå var språkforholdene i skolen noe av det som hindret retningen i å «(...) indforlive sig i vor Kirkes Liv inderligere, end det nu sker (...)». Som vi så i kapittel 2 var læstadianismen ansett som en del av den uønskede kvenske

⁶⁰ Dette og følgende: SATØ, Tromsø biskop, nr. 22 *Kopibok 11.07.1895-26.01.1900*. 191.1896, 19.9.

påvirkningen, og å få innlemmet læstadianismen i Den norske kirke ville gitt retningen en norsk profil. Sånn sett kan en si at Bøckmans underliggende argument her er at fornorskning i kristendomsundervisningen hindret fornorskning av læstadianismen. Sett i lys av frykten for en invasjon fra Øst er det også mulig at Bøckman trakk fram dette argumentet nettopp fordi læstadianismen ble sett på som en del av trusselen.

3.1.3 Bøckman purrer på svar

Det neste året kom og gikk, men Bøckman fikk ikke noe svar fra Kirkedepartementet. I januar 1898 sendte han et nytt brev hvor han etterlyste svar fra kirkeledelsen, da han under sin visitasreise i mars samme år igjen ville møte de samene som hadde frambragt klagen.⁶¹ Han ville nødvendig møte dem uten å kunne gi noe svar. Heller ikke denne henvendelsen fikk noen respons fra Kirkedepartementet, og etter å ha møtt samene sendte han i april 1898 nok et brev hvor han ærbødigst ba om svar i denne saken. Til tross for den høflige tonen er det tydelig at Bøckman var lei av å bli ignorert i dette henseendet: «Det virker nedslaaende baade for de lemmer af kirken, der har indsendt forestillingen og for mig, der i kraft af mitt embete har bragt den frem, at der gives saa lidet agt paa den, at den ikke engang bliver besvaret».⁶²

Språkpolitikken i skolen var blitt en viktig sak for Bøckman, men han hadde i seg selv ingen myndighet til å endre den. Med skoleloven av 1889 gikk den norske skolen over fra å være en kirkelig allmueskole til å bli en borgerlig folkeskole, og biskopen hadde ikke lengre noen myndighet i skolen som helhet. Kun når det gjaldt kristendomskunnskap stod han sammen med skoledirektøren.⁶³ Noen år senere mistet også Bøckman myndigheten til å bestemme hvorvidt samisk og/eller kvensk kunne benyttes i kristendomsundervisningen. Ifølge kirkestatsråd V. A. Wexelsens skoleinstruks av 1898 skulle dette nå bestemmes av Kirkedepartementet, og ikke av stiftsdireksjonen. Kirkedepartementet baserte sin avgjørelse på skolestyrenes erklæringer. Det eneste Bøckman kunne gjøre som biskop var å forsøke å overbevise Kirkedepartementet om hvor skadelig og nytteløs nåværende politikk var, og håpe at de ville følge hans anbefaling. Det må ha vært ganske frustrerende å ikke få svar. Minst like frustrerende må det ha vært at hans posisjon som biskop ikke var tilstrekkelig til at dette ble

⁶¹ Tromsø biskop, nr. 22 *Kopibok 11.07.1895-26.01.1900*. 38.1898, 22.1

⁶² SATØ, Tromsø biskop, nr. 22 *Kopibok 11.07.1895-26.01.1900*. 106.1898, 18.4

⁶³ Holter 1989, «1850-1890 Det store spranget – fra menighetsskole til borgerskole»: 51. 61

prioritert. Biskopen hadde kanskje ikke lenger noen bestemmelsesmyndighet i skolen, men han var da fremdeles en av statens øverste embetsmenn.

3.2 Bøckman «paakalder den norske Almendheds Opmærksomhed»

Etter den andre purringen fikk Bøckman endelig sitt etterlengtede svar fra Kirkedepartementet. Da var det gått over ett og et halvt år siden han sendte det første brevet. Svaret var imidlertid ikke det han hadde håpet. Departementet bekreftet at gjeldende politikk var i tråd med loven, og det var ikke aktuelt med noen lovendring. Kun departementet kunne gi tillatelse til å la undervisningen foregå på samisk, og kun der «dette af hensyn til Sprogforholdene findes nødvendigt.» Det siste stod i uthevet skrift, noe som tydeliggjorde budskapet: Kirkedepartementet hadde ingen intensjoner om å få endret språkpolitikken i skolen. For Bøckman var imidlertid dette en veldig viktig sak, og han kunne ikke gi opp enda. Han hadde forsøkt å endre språkpolitikken via tjenestevei, nå var tiden inne for å benytte seg av et annet middel: Ytringsfriheten. Når ikke Kirkedepartementet lot seg overbevise av argumentene hans, måtte han ta saken ut i offentligheten. Dette gjorde han med en stor artikkel i Morgenbladet, kalt «Finnernes Sprog. Religionsundervisningen og Norsk Finnemission».⁶⁴ Morgenbladet er Norges eldste dagsavis, og hadde i 1901 et opplag på 10 000 eksemplarer.⁶⁵ Bøckmans artikkel ble trykt i to deler i juni 1898, og begge delene ble førstesideopplag. Dette sørget for at saken fikk stor oppmerksomhet, og var i seg selv et tegn på at dette var en sak som ville engasjere leserne. Bøckman startet artikkelen med å fortelle om sin korrespondanse med Kirkedepartementet så langt i saken, og utleverte med dette departementet for allmenheten. Det kan ikke ha sett bra ut at departementet hadde latt det gå nesten to år før de besvarte en henvendelse fra en av landets biskoper. Resten av artikkelen er i hovedsak en utgreiing av Bøckmans argumenter fra brevet han sendte i 1896, eller sagt med andre ord: En rekke argumenter som skulle vise hvorfor departementets standpunkt var feil. Med artikkelen inviterte Bøckman til en folkelig debatt om saken, i håp om at han kunne påvirke opinionen og dermed politikken.

Jeg vil her se på hvordan Bøckman i artikkelens første del argumenterte for sin sak i offentligheten, og jeg vil ha en egen del hvor jeg ser på hvilket bilde artikkelen gir av det

⁶⁴ Dette og følgende: Bøckman 1898, «Finnernes Sprog. Religionsundervisningen og norsk Finnemission.»

⁶⁵ Personlig kommunikasjon i e-post fra Håkon Gundersen, journalist i Morgenbladet, 26.11.2015. Det finnes ikke opplagstall fra tidligere enn 1901.

samiske folk. Jeg vil også se på hvordan Bøckmans rolle som embetsmann kom frem i artikkelen.

3.2.1 Bøckmans argumenter

Etter å ha gjort rede for bakgrunnen for sitt engasjement i saken og gjengitt departementets svar på brevet hans, kastet Bøckman et kort blikk på historien til misjonen blant samene.⁶⁶ Her skrev han hvordan misjonen blant samene startet opp som «en Frugt af det ved Pietismen vakte kristelige liv». I tråd med pietismens fokus på «hjertespråket» ble det misjonert på samenes eget språk. Da den rasjonalistiske periode gjorde sitt inntok forfalt dette arbeidet. Fornorskningsarbeidet ble trappet opp, samtidig som «det kristelige og kirkelige Liv laa i Dvale i hele den norske Kirke». Men med Stockfleth og hans engasjement for å oversatt Bibelen til samisk våknet det tidligere arbeidet til liv igjen, «visselig som en Frugt af hele Kirkens vaagnenede Kristenliv». Det Bøckman her gjorde var å knytte perioder hvor det kristne arbeidet blant samene foregikk på samisk sammen med perioder hvor kristenlivet blomstret i Den norske kirke. På samme måte knyttet han perioder med intensivering av fornorskningsarbeidet sammen med perioder hvor det stod dårlig til med kristenlivet i kirken generelt. I løpet av de siste tiårene var fornorskningsarbeidet nok en gang trappet opp, og Bøckman skrev: «Jeg kvier mig for at drage den Slutning heraf, at dette er et Tegn paa, at vi atter befinder os i en kirkelig Nedgangstid». Slik knyttet Bøckman historien sammen med nåtiden. Han kom ikke her med noen bastant konklusjon, men vi kan likevel skimte hva som lå bak hans forsiktige formuleringer: I Bøckmans øyne var statens språkpolitikk i skolen, og da hovedsakelig kristendomsundervisningen, bent fram ukristelig. Den var et tegn på nedprioritering av det kristelige og kirkelige liv. Det er tydelig at artikkelen kritiserte styresmaktene, selv om dette aldri nevnes eksplisitt. I brevet til Kirkedepartementet skrev Bøckman om hvor skadelig fornorskningsarbeidet var for den kristelige opplysning blant samene, her dro han det enda lengre idet han antydte at nåværende politikk hang sammen med kirkelige nedgangstider.

Etter sine refleksjoner over historien gikk Bøckman videre med å legge frem sine visitaserfaringer. Han skrev at det har vært sårt å høre de samiske barna fremsi bibelhistorien og katekismen på norsk, for både uttrykk og tonefall gjorde det tydelig at de ikke forstod hva

⁶⁶ Dette og følgende: Bøckman 1898, «Finnernes Sprog. Religionsundervisningen og norsk Finnemission I.»

de sa. Når Bøckman selv forsøkte å bruke samisk idet han ba dem fremføre et katekismestykke, ble dette fremdeles fremsagt på norsk. Og når biskopen ba dem fremsi det på samisk, ble de stående stumme. De samiske barna hadde aldri fått lære sin barnelærdom på sitt eget språk, og for Bøckman var dette enda mer sårt enn det at de ikke forstod den norske teksten. I stedet for å fokusere på innholdet i kristendomsundervisningen, var fokuset på å forstå den norske teksten. Dette var et både tungt og tidkrevende arbeid:

Hvor skal der under dette tunge Arbeidet med Sproget blive Rum og Leilighed til at trænge ind til Gudsordets Indhold? Og hvorledes skal dette saa naa ind til Børnenes Hjerter og gribe dem slig, at det fylder dem med Glæde og avler Kjærlighed baade til Guds Ord og til den Gud der Taler gjennem det?⁶⁷

Dette er kjernen i Bøckmans argumentasjon. At kristendommen ikke nådde barnas hjerter var årsaken til at han i det hele tatt engasjerte seg i saken. De andre argumentene var hentet inn for å overbevise folket og styresmaktene om at språkpolitikken i skolen måtte endres. På grunn av språkpolitikken fikk ikke de samiske barna vokse inn i den troen de var døpt til, og dersom ikke denne politikken ble endret ville Norge få en generasjon gudløse samer.

Videre sammenlignet Bøckman de samiske og norske barnas språkforhold i skolen, slik biskop Skaar hadde gjort før ham. Også Bøckman påpekte det inkonsekvente i at undervisningen for de norske barna, så langt det var mulig, skulle foregå på barnas talespråk, mens instruksjonen for de samiske barnas undervisning sa at all undervisning skulle foregå på norsk. Når disse to reglene ble stilt ved siden av hverandre, ble Bøckman fristet til å dra følgende slutning:

...at medens det gjælder for norske Børn at gjøre det lettest muligt at tilegne sig Indholdet, skal dette for de finske Børn gjøres mest muligt vanskelig, og at det for disse ikke kommer saa meget an paa, om de faar tilegnet sig Kristendommens Sandheder, når de blot lærer det norsk Sprog.⁶⁸

Her videreførte Bøckman det argumentet han antydte tidligere, nemlig at språkpolitikken i kristendomsundervisningen hang sammen med nedgangstider i kirke- og kristenliv. Han kritiserte tydelig den lave prioriteringen kristendomskunnskapen fikk i skolekretser med samiske barn, hvor opplæring i det norske språk ble ansett som det viktigste. Selv om

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Ibid.

Bøckman mente det var et gode at disse barna lærte norsk, holdt han fast på at kristendomskunnskap var skolens viktigste fag. For Bøckman var det en selvfølge at dersom det var nødvendig for de norske barna å få undervisningen på sitt talemål i stedet for på bokspråket, måtte dette være enda mer nødvendig for de samiske barna. Det hendte imidlertid innimellom at Bøckman møtte et samisk barn som hadde klart å tilegne seg innholdet i undervisningen. Da tenkte han alltid på det harde slitet som måtte ligge bak, og på hva disse barna kunne oppnådd om de slapp å bruke så mye krefter på å forstå det norske språket. Dette gjaldt imidlertid kun en liten gruppe: «... den store Mængde lærer lidet Norsk og mindre Kristendom; Skolens Arbeide bærer liden Frugt selv for Fornorskningensarbeidet». Bøckman var allerede klar over at styresmaktene prioriterte norskopplæringen over kristendomsopplæringen, det var derfor viktig å poengtere at språkpolitikken i skolen faktisk bidro ganske lite til fornorskningen. På samme måte som i brevet til Kirkedepartementet holdt Bøckman frem at fornorskningen ville skje gjennom «folkeblandingen». I de områder hvor samene bodde alene, kunne ikke skolen hjelpe saken. For Bøckman selv hadde det imidlertid ingenting å si hvor mye eller lite skolen bidro til fornorskningen. Så lenge dette arbeidet gikk på bekostning av kristelig kunnskap og liv, var det for dyrt betalt.

Videre nøstet Bøckman opp i hvem det egentlig var som avgjorde hvilke språk som kunne brukes i skolen. Etter gjeldende regel var det Kirkedepartementet som bestemte hvorvidt samisk kunne brukes i de ulike skolekretsene. Til grunn for avgjørelsen lå skolestyrenes erklæringer. Uten at disse erklæringene uttrykte behov for å få undervisningen på samisk, ville den derfor fortsette på norsk. Da skolestyrene bestod av lokalbefolkningen kunne det se ut som om samene selv hadde skylden for at språket deres ikke ble brukt i skolen, noe Bøckman tilbakeviste. Han skrev at erklæringene uttrykte nordmennenes, og ikke samenes ønske. For selv i de bygder hvor samene var i flertall dominerte nordmennene i skolestyret. I denne sammenheng skrev også Bøckman at det ikke var prestene, skolestyrenes formenn, som stod bak disse erklæringene: «...saavidt jeg ved, vil alle Prester i Finnmarken, paa Undtagelse nær, være enige med mig i at beklage det norske Sprogs Brug ved Undervisningen i Kristendom; de bruger selv det finske Sprog ved Konfirmandundervisningen». Selv om det er en mulighet for at dette faktisk var tilfellet, ser jeg ikke bort fra at Bøckman her kan ha skjønnet bildet og tilpasset det sin egen agenda. Vi kan huske fra kapittel 2 at det på biskop Skaars tid fantes prester som forsøkte å gjøre skoleinstruksen av 1880 gjeldende også for konfirmasjonsundervisningen, og jeg ser det ikke som usannsynlig at disse holdningene fantes i presteskapet også etter at Bøckman tok over bispestolen. Dessuten var Kirkedepartementets

skriv fra 1872 fortsatt gjeldende. Ifølge dette skrivet skulle samiske barn som ikke forstod norsk få konfirmasjonsundervisningen på sitt eget språk, så prestene måtte undervise disse på samisk uansett om de støttet bruken av språket eller ikke.⁶⁹ Uansett var det blitt klart for Bøckman at han ikke kunne regne med skolestyrenes støtte. Det ville dermed ikke hjulpet saken om disse fikk myndighet til å bestemme språket i skolen, slik han tidligere hadde foreslått i brevet til Kirkedepartementet. I artikkelen skrev Bøckman at han har oppfordret samene til å engasjere seg i skolestyrene, og at han oppfordret skolestyrene til å ta på seg samenes sak. Han var likevel usikker på om dette vil føre noen vei: «Full Ret vil Finnerne ikke faa i dette Stykke, uden det overlades hver enkelt Skolekreds i Kredsmøde at bestemme Sproget for Undervisningen i Kristendomskundskab». Dersom språket i kristendomsundervisningen ble bestemt i kretsmøter i stedet for i skolestyrene, ville avgjørelsen i mye større grad gjenspeile flertallets ønsker. Det ville altså ført til en mer demokratisk avgjørelse.

Så langt hadde Bøckman holdt seg til å kritisere språket i kristendomsundervisningen, men nå gikk han videre til å kritisere hele skoleloven. Han mente Finnmark ikke var klar for alt skoleloven av 1889 førte med seg, og at hele skolevesenet i landets nordligste del derfor måtte legges om. Dette handlet hovedsakelig om alle de nye fagene som skulle inn i skolen. I Finnmark måtte undervisningen forholde seg til to, noen ganger tre, språk, og Bøckman mente skolene på grunn av dette rett og slett ikke hadde kapasitet til å ta inn flere fag. Han mente også at de samiske barna var på et kunnskapsmessig lavere nivå enn de norske, og at det derfor var for krevende for dem å ha så mange fag. Dette kommer jeg tilbake til nedenfor. Mens mange av Bøckmans argumenter i artikkelen var utbroderinger av hans argumenter fra brevet til Kirkedepartementet, var dette et helt nytt argument. I brevet nevnte han ikke skoleloven av 1889 i det hele tatt, men i artikkelen er denne loven med sin utvidede fagkrets fremstilt som en nesten like stor del av problemet som språkforholdene i skolen. Årsaken til dette kan være at Bøckman nå i større grad skrev på vegne av seg selv og kirken. Målet med brevet hadde hovedsakelig vært å frembringe samenes klage, som han selv støttet, og samene hadde ikke kommet med noen innvendinger mot den utvidede fagkretsen. I artikkelen hadde samenes klage blitt hans egen klage, og han skrev da også i større grad ut fra seg selv og sine egne meninger. Bøckman forventet imidlertid ikke at det ville bli noen omordning av hele skolen, «det er ikke let at faa skruet en Sag tilbage, selv om det indsees, at der er kjørt for

⁶⁹ RA, KUD A, nr. 55 *Kirkedepartementets kopibok* 1027.1872, 16.9. Også gjengitt i Dahl 1957: 187-189

fort.» Det han derimot forventet var at samene fikk kristendomsundervisningen på sitt eget språk. Sett opp mot alt han mente burde endres var ikke dette så mye forlangt.

Bøckman mente også at «det er en Ret, Finnen har faaet af Gud ligesaavel som Nordmanden, at faa Guds Ord meddelt paa Modersmaalet». Med dette sterke utsagnet legitimerte Bøckman sin klage. Å hindre de samiske barna i å få kristendomsundervisningen sin på samisk var i Bøckmans øyne ikke bare galt i et menneskelig perspektiv, det var å handle mot Gud. Som biskop kunne ikke Bøckman la være å stå opp mot en praksis som gikk mot Guds vilje. Gud var den aller øverste myndighet, og når Gud hadde gitt samene en rettighet kunne ikke staten ta den fra dem. En kan også si at Bøckman her indirekte hevdet at staten handlet mot sin egen grunnlov. Grunnlovens §2 fastslo at den evangelisk-lutherske religion var statens religion, og at de innbyggerne som bekjente seg til denne religionen var forpliktet til å oppdra sine barn i den.⁷⁰ Dette betød at den kristne Gud var statens Gud, så når staten handlet mot Gud handlet den også mot sin egen grunnlov. I tillegg gjorde språkpolitikken i skolen det vanskelig for de samiske foreldrene å følge opp loven om å oppdra barna i den evangelisk-lutherske tro. Det andre Bøckman gjorde i dette sitatet var å sidestille samisk og norsk. Som vi allerede har sett mente Bøckman det ville være et gode for samene å lære norsk, og han regnet med at norsk med tiden ville ta over som hovedspråk i nesten hele landet. Her ser vi at han til tross for dette mente at det samiske språk hadde en egen verdi i kraft av å være et morsmål. Morsmålet var hjertespråket, og dette aspektet var felles for alle verdens folk. Så dersom en ville at kristendommen skulle nå samenes hjerte, måtte den formidles på samisk.

3.2.2 Bøckman om det samiske folk

I behandlingen av brevet Bøckman sendte til Kirkedepartementet så vi at han ikke var motstander av fornorskningen, men måten fornorskningen foregikk på. Denne holdningen tok han med seg inn i artikkelen. Også her forklarte Bøckman hvordan en måtte la fornorskningen gå sin naturlige, om enn langsomme gang. Han skrev: «...Norsken seirer altid, hvor den trænger frem, fordi den er overlegen i Kultur og støttes af alle offentlige institutioner».⁷¹ Her ser vi at Bøckman, som de fleste andre høytstående menn i samfunnet, var påvirket av den sosialdarwinistiske tanken om at svake og lite tilpasningsdyktige samfunnsformer ville gå til

⁷⁰ Stortinget, «Grunnloven fra 1814». Sist endret 12.03.2014. <https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Lover-og-instrukser/Grunnloven-fra-1814/>

⁷¹ Dette og følgende: Bøckman 1898, «Finnernes Sprog. Religionsundervisningen og norsk Finnemission I.»

grunne i møte med sterke samfunnsformer. Selv om han kjempet for samenes rett til å få kristendomsundervisningen på sitt eget språk, var han klar på at det norske språket befant seg på et høyere nivå. Og når det norske og det samiske møttes ville norsk, som også hadde det offentliges støtte, vinne overlegent. I tilfelle dette utsagnet ikke uttrykte hans standpunkt godt nok, fulgte han opp med å si: «...jeg anser det som et stort Gode, at Fornorskningen trenger igjennem; jeg maa ikke forstaaes annerledes». Ovenfor så vi at det kunne være viktig å poengtere dette overfor Kirkedepartementet, og det samme kan ha vært tilfellet når han henvendte seg til allmenheten. Denne «Almenheden sydpaa» stilte seg sannsynligvis positiv til planen om at samene skulle assimileres med nordmennene, og dersom Bøckman ønsket deres støtte var det viktig å poengtere at han ikke var mot dette. Til tross for denne holdningen var likevel ikke Bøckman overbevist om at full fornorskning var mulig. Vi vet allerede at slik Bøckman så det, var omgang mellom samer og nordmenn den eneste måten fornorskningen kunne vinne frem på. I artikkelen uttrykte han usikkerhet på om dette noen gang ville kunne skje overalt, da enkelte samer bodde så langt oppe på vidda at nordmennene aldri ville slå seg ned der. Den eneste måten å oppnå full folkeblending på ville derfor være at samene gav opp nomadelivet og slo seg ned langs elvene. Da ville nordmennene kunne slå seg ned i de samme områdene og ved «sin Overlegenhed» «påtvinge» samene sitt språk og sin kultur. Som en kommentar til sin egen refleksjon skrev Bøckman: «Kanske det var det bedste, saa saart det end er at se et Folk dø». Bøckman hadde altså en sterk medlidenhet med det samiske folk, men anså ikke deres språk og kultur som noe det var verdt å ta vare på.

Ovenfor så vi at det samiske språks plass i skolen delvis skyldtes samenes manglende representasjon i skolestyrene. Til dette skrev Bøckman: «...de formaar ikke at gjøres sig gjældende i det kommunale Liv». Samene var ikke selv i stand til å ta sin plass i skolestyrene, derfor måtte han steppe inn og kjempe kampen om samisk i kristendomsundervisningen for dem. Samenes utviklingsnivå var også et tema når Bøckman skrev om skoleloven av 1889 og alle de nye fagene denne brakte med seg: «En Fagkreds som den, Skoleloven af 1860 opstillede, vilde være fuldt tilstrækkelig for det Standpunkt, hvorpaa Finnerne nu staar; det er slet ikke høiere en det, hvorpaa det norske Folk stod i 1860.» Her satte Bøckman et skille mellom de norske og samiske barnas kunnskaps- og utviklingsnivå. Han hadde ingen innvendinger mot at de norske barna skulle ha alle disse nye fagene, men mente det var for krevende for de samiske. For ham var nordmennene et høyere utviklet folk enn samene, og en kunne derfor ikke forvente at de samiske barna på dette tidspunktet skulle være like skolesterke som de norske. Slik Bøckman så det ville en fagkrets bestående av

kristendomskunnskap, lesing, skriving og regning være tilstrekkelig for at de samiske barna skulle kunne oppnå det som «paa deres nuværende Standpunkt kan opnaaes». Han skrev: «Det straffer sig altid at springe forbi Udviklingen». Det Bøckman imidlertid aldri nevner er at samene hadde en type kunnskap nordmennene ikke hadde. De lå kanskje bak nordmennene i lesning og regning, men til gjengjeld kunne de langt mere enn nordmennene når det kom til områder som eks. natur og miljø. For Bøckman og hans samtidige hadde ikke denne typen kunnskap noen betydning, og det var ikke denne typen kunnskap som ble verdsatt i skolen. Samene ble vurdert etter en norsk standard som ikke tok høyde for at deres kunnskap og evner var like verdifulle som den kunnskap nordmennene kunne gi dem.

Idet Bøckman gikk inn for landing henviste han til den kristne plikt om å ta vare på de minste i samfunnet:

Det er saa megen tale om, at Statsmagterne skal antage sig de Smaa i Samfundet. Jeg kjender ingen i vort Samfund, som er mindre end Finnerne. De er smaa i enhver Henseende, smaa i aandelig som i legemlig Udvikling, smaa i Kundskab og smaa i Kraft (...).⁷²

Samfunnet hadde en plikt til å ta seg av de minste i samfunnet. Bøckman sa ikke rett ut at dette er et ansvar som følger av det å være kristen, men den bibelske språkbruken gjør at han vanskelig kan tolkes på noen annen måte. Og for Bøckman var samene de minste av de minste. Her ser vi det paternalistiske forholdet Bøckman hadde til samene. Beskrivelsen han ga av det samiske folk minner om måten en vil beskrive et barn i forhold til en voksen. I artikkelens siste avsnitt forsøkte altså Bøckman å vekke den voksne nordmannens omsorg for det samiske barnet. Han ba nordmannen ha medlidenhet med samene og utvise vilje til å hjelpe dem. Bøckman avsluttet artikkelens første del med en appell:

Men jo lavere de staar, des mere trænger de at hjælpes op. Her kommer disse Mindste af de Smaa i vort Samfund og beder om, at deres Børn maa faa slippe det tunge Trællearbeide at lære sin Kristendom paa det norske Sprog og faa sig guds Ord talt paa sit eget Maal. Skal de maatte gaa bort uden at blive hørt?⁷³

Oppsummerende kan vi at Bøckman, slik det fremgår av denne artikkelen, hadde et paternalistisk forhold til det samiske folk. Han så på dem som et lite utviklet og svakt

⁷² Ibid.

⁷³ Ibid.

folkeslag som måtte hjelpes opp til nordmenneses nivå. Denne holdningen var for så vidt også i tråd med tidens gjeldende misjonstenkning. Misjonens viktigste oppgave var å utbre den kristen tro, men dens nest-viktigste oppgave var «å utbre sedelighet og dannelse og føre nyvundne brødre inn i den siviliserte verdens store krets».⁷⁴ I artikkelen er Bøckman og det folket han henvender seg til et «vi» som må hjelpe et «dem». Mens «vi» er et opplyst, sterkt og overlegent folk, er «de» en uopplyst og svak gruppe som trenger «vår» hjelp. Det er imidlertid viktig å påpeke at Bøckman til tross for denne paternalistiske holdningen ikke så ned på samene. Deres underlegenhet i forhold til nordmenn påvirket ikke hans syn på deres menneskeverd. Samer og nordmenn var likeverdige, de var bare på ulike utviklingsnivå. Bøckmans syn på samene kan på mange måter sammenlignes med foreldres syn på sine barn. Barna må få støtte og hjelp til å utvikle seg slik at de blir gode og siviliserte mennesker, og denne oppdragelsen må skje i kjærlighet.

3.2.3 Embetsmannen Bøckman

Som sagt ovenfor kan ikke denne artikkelen tolkes som noe annet enn kritikk av myndighetene.⁷⁵ Etter å ha gjengitt Kirkedepartementets svar på brevet han sendte og uttrykt hvor nedslående dette svaret var, brukte han likevel noen linjer på å forsvare departementets standpunkt:

Det er ikke min Tanke at klandre Kirkedepartementet for denne Afgjørelse af Sagen. Den er truffet efter gjældende Lov og i Overensstemmelse med vedkommende Skolestyrers Erklæringer og Overtilsynets Udtalelser, saa derpaa er visselig intet at sige.⁷⁶

Bøckman hadde ved sin ordinasjon og tiltredelse som embetsmann lovet å være lydige mot konge og konstitusjon. Nå befant han seg i en situasjon hvor han overhodet ikke var enig med sine overordnede, men likevel måtte opptre lojalt overfor dem. Han kunne ikke handle mot Kirkedepartementets avgjørelse. Som den plikttroe embetsmannen han var, skrev derfor Bøckman at han ikke klandret departementet for deres avgjørelse. Da målet med artikkelen var å påvirke departementet slik at de ville endre skoleinstruksen, er det imidlertid tydelig at han gjorde nettopp det. Artikkelen innehar ingen eksplisitt kritikk av myndighetene, men den

⁷⁴ Berentsen 2004, «Misjonstenkningen 1500-1900.»: 120

⁷⁵ Dette og følgende: Bøckman 1898, «Finnernes Sprog. Religionsundervisningen og norsk Finnemission I.»

⁷⁶ Ibid.

kritiserte et forhold kun myndighetene kunne gjøre noe med. Akkurat som i brevet han sendte i 1896 ble embetsmannen i ham stående på sidelinjen mens hyrden kjempet for menighetene sine. Dette er ikke minst tydelig idet han i artikkelen, som i brevet, skrev at han «...i Kirkens Navn [ville] nedlægge en Protest mod, at Undervisningen i Kristendom gjøres til et Middel i Fornorskingens Tjeneste...». På vegne av sine sognebarn gikk han offentlig ut og kritiserte den myndighet han selv var underlagt. Han kunne kanskje ikke handle mot departementets avgjørelse, men å kritisere den var hans demokratiske rett.

3.2.4 Etterspill

Bøckmans artikkel fikk ikke Kirkedepartementet til å endre kursen i språkpolitikken. Han fortsatte likevel å påpeke det uholdbare i situasjonen i sine visitasberetninger, da han så det som sin plikt å ikke tie. I desember 1899 fikk han enda en artikkel trykt i Morgenbladet, denne gangen om «Kristendom og Kultur, Landsmaal og Finnemaal». Artikkelen ble i utgangspunktet skrevet som et tilsvarende til Bjørnstjerne Bjørnsons (1832-1910)⁷⁷ negative uttalelse om bruken av nynorsk i kirken. Slik Bøckman så det kritiserte Bjørnson at kirken benyttet seg av «allmuens» målform. Dersom kirken skulle beholde sin posisjon måtte den, ifølge Bjørnson, holde seg til det høykulturelle.⁷⁸ Bøckman var helt uenig i at det skulle være skadelig for kirken å snakke til folket på deres eget mål. Han hadde ikke så mye til overs for nynorsken, men benyttet sjansen til å ta opp samenes situasjon. Artikkelen brakte ikke fram noen nye argumenter, men fokuserte på et av de gamle: Dersom bruk av nynorsk var nødvendig for at folket skulle forstå undervisning og forkynnelse, var bruken av samisk enda mer nødvendig. Bøckman fant det merkelig at en del av hans motstandere på dette felt var nynorskforkjempere. Slik han så det, burde disse «maalvennene» vært hans selvskrevne støttespillere. Slik var det ikke, og årsaken var at samisk aldri ville bli et «kulturspråk». «Altsaa atter: Kultur, Kultur for enhver Pris, saa faar det gaa med Kristendommen, som det kan». Et av de viktigste argumentene for den harde fornorskningspolitikken var at samene måtte hjelpes opp på et høyere kulturelt nivå, og her ser vi hvor lei Bøckman var av dette argumentet. Fornorskningspolitikken var et kroneksempel på hvordan kristendom måtte vike

⁷⁷ D'Amico, Giuliano, «Bjørnstjerne Bjørnson». I *Store norske leksikon*. Sist endret 06.11.2015.

https://snl.no/Bj%C3%B8rnstjerne_Bj%C3%B8rnson

⁷⁸ Bøckman 1899, «Kristendom og Kultur, Landsmaal og Finnemaal. I»

for kultur, noe som for Bøckman var en helt feil prioritering. Slik han så det burde kristendom alltid komme først.⁷⁹

3.3 Oppsummering

Ut fra brevet Bøckman sendt til Kirkedepartementet i 1896 og artiklene han skrev i Morgenbladet, er det tydelig at han var en sterk motstander av i alle fall deler av statens fornorskingspolitikk. De samiske barna fikk ikke kristendomsundervisningen på sitt eget språk, noe som hindret troen i å nå hjertet. Katekisme og bibelfortellinger ble for dem en puggesak, noe ramset opp uten å forstå innholdet. Målet med faget var å lære barna opp i troen de var døpt til, slik at de kunne «forbli i Kristus». Når de ikke forstod undervisningen ble dette formålet skadet. Bøckman mente at det å få høre Guds Ord på sitt eget morsmål var en rettighet samene hadde på lik linje med nordmennene, og da denne rettigheten var gitt dem av Gud kunne ikke staten ta den fra dem. Bøckman var altså sterkt imot at skolens kristendomsundervisning ble brukt som et middel til fornorsking, men han var ikke mot at samene ble fornorsket. Tvert om mente han at det ville være et gode for dem. Samene var på et lavere utviklingsnivå enn nordmennene, og ved å bli fornorsket ville de kunne ta del i det moderne samfunn med alle sine goder. Det Bøckman var uenig i var at fornorskningen kunne tvinges frem. Det lille barna lærte av det norske språk i skolen var ikke nok til at norsk overtok for morsmålet deres. Den eneste måten dette kunne skje på var om samene begynte å omgås nordmenn. Der nordmenn ble en del av samenes lokalsamfunn, ville deres overlegne språk og kultur med tiden ta over for det samiske.

Når det gjelder Bøckmans syn på det samiske folk var dette preget av en paternalistisk tankegang. Han så på dem som et laverestående folk på alle måter, og mente det var hans kristenplikt å hjelpe disse minste av de minste. Denne lave statusen påvirket imidlertid ikke deres menneskeverd, og gjennom sivilisering ville samene kunne hjelpes opp til nordmennenes nivå. Bøckman hadde en stor omsorg for det samiske folk, og denne omsorgen drev han til å kjempe for deres rett til å få Guds Ord og kristen kunnskap formidlet på sitt eget språk. Det vil si, helt til den uunngåelige fornorskningen hadde vunnet frem.

⁷⁹ Bøckman 1899, «Kristendom og Kultur, Landsmaal og Finnemaal. II»

4. Bøckman og språkpolitikken i kirken

Når det gjaldt skolen hadde Bøckman måttet forholde seg til flere bestemmelser som var utformet i fornorskningens ånd. Slik var det ikke med kirken. Til tross for intensivering av fornorskingsarbeidet, kom ikke myndighetene med noen nye bestemmelser angående bruk av samisk i kirken mens Bøckman var biskop i Tromsø. Så lenge han satt i bispestolen gjaldt bestemmelsene fra Kirkedepartementets skriv av 1872. Som vi husker fra kapittel 2 gav disse retningslinjene samisk relativt god plass i gudstjenesten, selv om norsk hadde en klar prioritet. Bruken av kvensk derimot var veldig begrenset. Grunnet befolkningsutviklingen og en viss økning i norskkunnskaper blant både samer og kvener, kunne imidlertid ikke disse retningslinjene følges like strengt som før. I de områder hvor det fremdeles bodde samer og kvener som ikke forstod norsk, fremholdt likevel Bøckman viktigheten av at prestene lærte seg deres språk. Dette kom særlig til uttrykk når nye embeter skulle lyses ut. I forbindelse med dette skulle både sognepresten, prosten og biskopen uttale seg om de lokale forholdene. Det hendte ikke rent sjeldent at Bøckman var mer opptatt av å fastholde kravet om samisk og/eller kvenskkunnskaper enn det sognepresten var. Selv der det ikke var nødvendig å ha gudstjenester på det aktuelle språket, kunne det være nødvendig å lære det for å være i stand til å ivareta menighetens sjelesørgeriske behov.⁸⁰

For å få et innblikk i Bøckmans tanker om bruken av samisk i religiøse sammenhenger, skal jeg her se på del II av hans artikkel «Finnernes Sprog. Religionsundervisningen og norsk Finnemission». Denne delen handler hovedsakelig om Finnemisjonen, som Bøckman hadde overtatt etter Skaar i 1896. Under Bøckmans ledelse fortsatte Finnemisjonen sitt arbeid blant samene, fremdeles i rammen av Den norske kirkes virksomhet. For å få frem hvor viktig Finnemisjonens arbeid var, startet han artikkelen med å skrives om finnmarksprestens utfordrende arbeidsforhold. I dette finnes også hans vurdering av språkforholdene. Mot slutten av artikkelen berømmet Bøckman Stortinget for at de hadde opprettet en «hjelppepreststilling» som skulle arbeide blant samene. Som vi skal se fikk imidlertid ikke stillingen den funksjonen Bøckman hadde håpet på. Videre vil jeg vende blikket mot Bøckmans tanker om kirkens betjening av den kvenske befolkningen, før jeg til slutt oppsummerer kapittelet.

⁸⁰ Dahl 1957: 318; Thorvaldsen 2004: 111-112

4.1 Bøckman om «norsk Finnemission»

I forrige kapittel så vi på den første delen av Bøckmans store artikkel i Morgenbladet fra 1898. Den handlet om religionsundervisningen i skolen, og utgangspunktet for artikkelen var Bøckmans ønske om å få endret språkpolitikken her. Artikkelens andre del handler om Norsk Finnemisjon.⁸¹ At han i forbindelse med språkdebatten valgte å skrive om et indremisjonselskap kan virke litt underlig. For meg ser artikkelens to deler ut som to separate artikler, og ikke én artikkel med samme overskrift. Sannsynligvis kunne ikke Bøckman motstå fristelsen til å skrive om Finnemisjonen når han først fikk være inne på temaet «samer og språk». Organisasjonens virksomhet var nok ikke så godt kjent blant den brede allmenhet i Norges land, og her hadde han muligheten til å fortelle hvor viktig Finnemisjonens arbeid var. Hadde han skrevet en artikkel om Finnemisjonen alene, ville den nok ikke blitt førstesidestoff. I tillegg handlet Bøckmans innvending mot språkpolitikken i skolen hovedsakelig om «den åndelig nød» den førte til, og det var nettopp denne «åndelige nøden» som var årsaken til at Finnemisjonen eksisterte. Sånn sett hang kanskje ikke artikkelens to deler så dårlig sammen likevel.

Bøckman startet del II av sin artikkel med å beskrive de vanskelige arbeidsforholdene til prestene i Finnmark. Sognene var store, og det var vanskelige reiseveier. I tillegg var menigheten forhindret fra å reise til kirken store deler av året, bl.a. i fisketiden. Videre gikk han inn på språkforholdene. Det var kun i «Fjeldkaldene» at Finnmarks befolkning utelukkende snakket samisk, i alle de andre områdene var det i tillegg nordmenn og/eller kvener. Før prestene kom til disse «blandede» områdene hadde de riktignok fått et visst grunnlag i samisk, men de kunne ikke språket godt nok til å bruke det i samtaler og prekener. Det tok flere år før prestene virkelig behersket samisk. Grunnet disse forholdene var det umulig for prestene å betjene hele menigheten slik de burde, «og sparsomst Betjening faar nu Finnerne, der bor længst fra Presten og staar ham fjernest i Sprog og Kultur». Det var på grunn av disse vanskelige forholdene at Norsk Finnemisjon var så viktig. I motsetning til artikkelens første del inneholder ikke denne delen noen kritikk av myndighetene, den forteller rett og slett om Finnemisjonens arbeid. Til gjengjeld kan det at Finnemisjonen i det hele tatt eksisterte på denne tiden tolkes som en kritikk av styresmaktene. Organisasjonen ble opprettet for å utføre det arbeid biskop Skaar så det som nødvendig og naturlig at kirken skulle utføre, men som staten ikke lot den utføre. Finnemisjonen ble til fordi Skaar var uenig i statens

⁸¹ Dette og følgende: Bøckman 1898, «Finnernes Sprog. Religionsundervisningen og norsk Finnemission II».

fornorskningspolitikk. Da Bøckman overtok Skaars rolle i Finnemisjonen, sa han seg samtidig enig i den indirekte protesten organisasjonens eksistens utgjorde. Ut fra denne artikkelen er det også tydelig at Bøckman så Finnemisjonens arbeid som et helt nødvendig tilskudd til kirkens virksomhet. Prestene hadde rett og slett ikke mulighet til å betjene samene på tilstrekkelig vis, til tross for at enkelte jobbet svært hardt for å få det til. Når ikke staten ville prioritere midler til den reisepredikantstillingen Skaar i sin tid hadde ønsket seg, måtte derfor noen andre ta på seg oppgaven.

Nå befant imidlertid Finnemisjonen seg i den situasjon at deres ivrige reisepredikant, cand. theol. Gudbrand Tandberg (1869-1913),⁸² i 1896 hadde sagt opp sin stilling til fordel for sogneprestembetet i Lebesby. Organisasjonen hadde ikke lyktes i å finne noen fullgod erstatning, og hadde i mangel av en «theologisk Kandidat» ansatt en ung diakon sørfra. Finnemisjonen hadde tidligere vurdert å benytte seg av lekpredikanter, men i Finnmark tilhørte de fleste av disse den læstadianske bevegelse. Da disse hadde «... vanskelig for at anerkjende nogen Kristendom i anden Form end den Læstadianske», fant organisasjonen at den ikke kunne ansette dem. Det er i denne sammenheng Bøckman takket Stortinget for bevilgningene til en «hjelperepreststilling».

I artikkelens avslutning fant Bøckman det nødvendig å påpeke at Finnemisjonens arbeid ikke måtte oppfattes som en motarbeidelse av fornorskningsarbeidet. På vegne av Finnemisjonen skrev han: «Vort Formaal er ikke at søge at bevare Finnernes Sprog fra at uddø, men at sørge for, saalænge der findes finsktalende Finner, at lade dem faa høre om Guds store Gjerning paa sit eget Tungemaal.» Som vi vet var ikke Bøckman motstander av at samene skulle fornorskes, men så lenge de snakket samisk anså han det som viktig å kunne by dem Guds Ord på dette språket. Det er verdt å merke seg at Bøckman her skriver «saalænge der findes Finsktalende Finner». Finnemisjonens arbeid ville altså ikke være ferdig når alle samer kunne norsk, noe Bøckman regnet med ville skje til slutt. Så lenge det fantes samer som snakket samisk, skulle Finnemisjonen bringe dem Guds Ord på dette språket. Dette henger sammen med det jeg tidligere har skrevet om morsmål som «hjertespråket». Selv om samene lærte seg norsk, ville samisk være det språket som talte til deres hjerter så lenge dette fremdeles ble brukt i hjemmene.

⁸² Steen 1963: 30

4.2 Hjelperepreststillingen

Etter at Tandberg forlot Finnemisjonen, slet organisasjonen med å finne en erstatte. I 1897 ba derfor Bøckman Kirkedepartementet om å sette av midler i statsbudsjettet til en ny stiftskapellanstilling i Tromsø stift. Hans ønske var å få en reisende hjelpeprest som hovedsakelig skulle betjene samer, men også kvener. Dette lignet biskop Skaars forslag om opprettelsen av en reisepredikantstilling fra 1888. Skaar hadde i sin tid fått avslag, og dette avslaget var medvirkende til at Norsk Finnemisjon ble dannet. For Bøckman gikk det bedre. Både departement og Storting stilte seg denne gang positive til forslaget.⁸³ Dette takket han dem for i artikkelen sin:

En uvurderlig Hjælp til at afhjælpe den kirkelige Nød i Finmarken vil det blive at faa den Hjælpeprest, hvortil Storthinget for næste Budgettermin har bevilget Løn. Jeg vil paa egne og Finnernes vegne udtale en hjertelig Tak til Storthing og Regjering for den Imødekommenhed, der har været vist os i denne Sag.⁸⁴

I artikkelens første del hadde Bøckman kritisert myndighetene kraftig for det han mente var en skadelig språkpolitikk i skolen. Når myndighetene handlet i tråd med det han mente var rett, var han likevel ikke sen til å rose dem. Det skulle imidlertid raskt vise seg at departementet og biskopen var uenige om flere ting når det gjaldt den nye stillingen. For det første var de uenige om hvem som skulle ansette den nye presten. Bøckman ønsket at tilsettelsesmyndigeten skulle ligge hos ham som biskop, slik tilfellet var for flere konstituerte prester i Den norske kirke. V.A. Wexelsen, som på dette tidspunktet nylig var gått inn i sin andre periode som kirkestatsråd, og flere andre som hadde deltatt i stortingsdebatten, hadde derimot lagt stor vekt på at Kirkedepartementet burde ha det avgjørende ordet. Dette hang sammen med at de ønsket en kandidat som støttet departementets syn på fornorskningspolitikken. For det andre var Bøckman og departementet vidt uenige om hva formålet med stillingen skulle være. I Bøckmans forslag til hjelpeprestens instruks het det at denne skulle arbeide etter instruksjon fra de lokale sogneprestene i områdene nord for Tromsø, og at reiseruten hans skulle godkjennes av biskopen. Arbeidet skulle skje ved å:

Forkynde dem Guds ord paa deres modersmaal baade i kirker og andre huse, besøge dem i deres boliger, øve sjælesorg efter tid og anledning og navnlig opsøge syge og

⁸³ Thorvaldsen 2004: 114

⁸⁴ Bøckman 1898, «Finnernes Sprog. Religionsundervisningen og norsk Finnemisjon II».

gamle for at bringe dem Guds ords trøst og efter begjæring meddele dem alterens sakramente, alt paa deres modersmaal.⁸⁵

Bøckman la altså sterk vekt på at hjelpepresten skulle bruke samisk og kvensk i sin tjeneste. Hjelpepresten skulle også sende en årlig beretning til biskopen, noe som ville sørge for at stillingen ble knyttet til bispeembetet. Departementet på sin side hadde helt andre planer for den nye stillingen. I tillegg til det kirkelige arbeidet, skulle hjelpepresten «anbefale og støtte» den norske folkeskolen. Han skulle kun bruke samisk og kvensk der dette var nødvendig for arbeidet hans, og han måtte passe på å ikke motarbeide de bestrebelsene staten gjorde for å innlemme «de fremmede Nationaliteter» i «Fædrelandets Samfundsorden og Kultur».⁸⁶ Dette var det motsatte av hva Bøckman hadde ønsket da han foreslo stillingen. I et forsøk på å likevel få inn noen av sine egne intensjoner, foreslo han et par endringer. Det viktigste for ham var at stillingen bidro til «Guds rikes vækst» blant samer og kvener, noe enkelte av departementets formuleringer stod i veien for. For samene og kvenene fremstod den norske folkeskolen som en fornorskningsanstalt, det ville derfor være uheldig om en av hjelpeprestens oppgaver var å «reklamere» for denne. Dersom hjelpepresten ble oppfattet som nok en aktør i fornorskningens tjeneste, «ville han ikke kunne komme i noe «hjerteforhold» til dem han skulle arbeide blant».⁸⁷ I tillegg var det et poeng for Bøckman at den nye hjelpepresten skulle bøte på noe av skaden skolen hadde voldt samenes religiøse liv. Kirkedepartementet stod imidlertid på sitt, og det ble ingen større endringer av instruksen. Da Bøckman ikke kunne stå inne for en instruks som satte hjelpepresten i fornorskningens tjeneste, ble instruksen utstedt i departementets navn.⁸⁸

Når instruksen var kommet på plass var det på tide for Bøckman å finne en passende kandidat. Det skulle vise seg å ikke bli så lett. Den første hjelpepresten, Mads Le Maire, ble i stillingen i kun to og et halvt år. De to neste, Hans J. Aandstad og Harald Vig, var mer enig med departementet enn Bøckman hva språkpolitikk angikk. I 1909 foreslo derfor Bøckman at stillingen ble lagt ned, og at midlene heller kunne legges til finnmarksprestenes reisebidrag.⁸⁹

⁸⁵ Thorvaldsen 2004: 114

⁸⁶ Ibid.: 114-115

⁸⁷ Ibid.: 115

⁸⁸ Ibid.: 114-115

⁸⁹ Ibid.: 115-116

4.3 Bøckman om kvenene og deres språk

Ut fra det stoffet vi har sett på så langt er det tydelig at Bøckman satte morsmålet høyt i religiøse sammenhenger. Dersom det kristne budskapet skulle føre til tro, måtte tilhørerne være i stand til å forstå hva som ble sagt. Derfor kjempet Bøckman iherdig for at samene skulle få både kristendomsundervisning og forkynnelse på samisk. I den forbindelse nevnte han noen ganger med en setning eller to at dette for så vidt også gjaldt kvenene, men det var hovedsakelig samene han kjempet for. Mange av de utfordringene kirken støtte på i møte med den samiske befolkningen, gjaldt imidlertid også den kvenske. Jeg vil derfor nå se mer spesifikt på hva Bøckman mente om kvenene og bruken av kvensk i kirken.

4.3.1 Innberetningen for 1898

Kvenenes situasjons lignet samenes på mange måter. I innberetningen Bøckman sendte Kirke departementet for året 1898, 5 år etter at han tiltrådte embetet, skrev han litt om dette.⁹⁰ Akkurat som det fantes områder i Finnmark med nesten utelukkende samisk befolkning, fantes det også områder der de aller fleste var kvener. Et eksempel på dette var «kvænkolloniene» Bugøynes og Neiden. Her snakket folket kvensk, og det var kun skolebarna som forstod litt norsk. Noe av årsaken til dette var den gode kontakten disse kvenene hadde med sitt hjemland. Bøckman beskrev hvordan hele «kvænstrømmer» gikk fra Finland og passerte Neiden, Bugøyfjord og Bugøynes på sin ferd til havet for å delta i «de store fiskerier». Grunnet denne jevnlige kontakten ville «...de alltid komme til at blive kvænsktalende, hvor meget de end lærer norsk i skolen». Det var imidlertid ikke kun i språklig henseende kvenene var påvirket av hjemlandet. Også «de aandelige impulser» kom fra Finland i større grad enn fra Norge og statskirken. Kvenene hadde lang reisevei til nærmeste prest, og kom seg stort sett kun til kirken når de hadde «(...) en eller anden kirkelig forretning at faa udført». Når de først var kommet seg til kirken måtte de høre på at presten snakket norsk, et språk de forstod lite av og som enda mindre «nådde hjertet». Det religiøse liv i disse områdene ble derfor «næret» av kvensktalende læstadianske predikanter fra Norge og særlig Finland. Da Bøckman dro på visitas til Neiden i 1898, fikk han med egne øyne se det store folkehavet av mennesker som strømmet til de læstadianske forsamlingene. Dagen etter skulle han selv tale, og måtte da nøye seg med å ha skolebarna som tilhørere. Da han

⁹⁰ Dette og følgende: RA, KUD A, nr. 439 *Visitasberetninger. Tromsø stift 1895-1906.*

verken hadde tilgang til tolk eller kunne språket deres selv, måtte han tale til dem på norsk. Som en kommentar til hele situasjonen skrev han:

Jeg maa dog glæde mig over denne læstadianske virksomhed; uden denne vilde disse folk, lokalt og sproglig afspæret som de sidder, være næsten uden aandelig påvirkning. Trods skjævheder og navnlig stor eksklusivitet bærer dog læstadianismen ikke lidet baade aandelig magt og sundhed i sit skjød.⁹¹

Grunnet språkbarrieren og de lange, vanskelige reiseveiene kunne ikke Den norske kirke møte kvenenes religiøse behov slik de burde. Den læstadianske bevegelse derimot, hadde reisende predikanter som talte på språket til sine tilhørere. Når situasjonen først var den at kirken ikke kunne stille opp for kvenene i tilstrekkelig grad, var Bøckman takknemlig for læstadianismens tilstedeværelse blant dette folket. Selv om retningen hadde sine «skjævheder», var den en styrke for det religiøse liv i nord.

Videre i innberetningen omtalte Bøckman en gruppe gresk-ortodokse skoltesamer som bodde sammen med kvenene i Neiden. Disse hadde et eget lite kapell, som en gang i året fikk besøk av en russisk «pope» fra Boris Gleb. Boris Gleb var et gresk-ortodoks kapell og en prestegård som lå på vestsiden av Pasvikelva, altså like ved norskegrensen.⁹² Nå hadde Bøckman fått høre at det var snakk om å bygge et nytt og større kapell for skoltesamene i Neiden. Dette ryktet brukte han til å argumentere for at staten burde bevilge penger til å bygge en norsk kirke i Neiden:

Her, hvor grænsen mod Finland i enhver henseende er saa vag, hvor ikke som paa andre steder de mægtige elve, Tana og Pasvik, afmærker den, men kun den i skogen hugne gade og röserne, hvor ikke beboernes nationalitet danner noget bestemt skillemærke, men kvæn rækker kvæn haanden over den kunstige grændse, her burde en norsk kirke reises og kundgjøre for alle, at her er norsk grund.⁹³

Bøckman ønsket at kvenene i Neiden skulle få et kapell tilknyttet Den norske kirke, slik at kirken kunne øke sin tilstedeværelse hos denne folkegruppen. Hans bestrebelsers med å få kristendomsundervisningen på samisk hadde imidlertid vist ham at religiøse hensyn ikke alltid var nok til å få myndighetene med på laget. Når han nå ønsket seg et kapell for kvenene,

⁹¹ Innberetning for året 1898, s. 3, i RA, KUD A, nr. 439 *Visitasberetninger. Tromsø stift 1895-1906.*

⁹² Store norske leksikon, s.v. «Boris Gleb». Sist endret 14.02.2009. https://snl.no/Boris_Gleb

⁹³ Innberetning for året 1898, s. 3, i RA, KUD A, nr. 439 *Visitasberetninger. Tromsø stift 1895-1906.*

argumenterte han derfor med hvor godt grensevern dette ville være: «Der er intet, menigmand deroppe mere respekterer som landemerke, end just en kirke. En saadan vilde ogsaa knytte kvænene her paa grændsen nærmere til baade vor kirke og vort land». Det var kanskje ikke så viktig for myndighetene at Den norske kirke fikk en sterkere posisjon blant kvenene, men det var viktig for dem at kvenene oppfattet seg som norske innbyggere. Bøckman påpekte derfor at dette var to sider av samme sak. Dersom kvenene i større grad kom inn under innflytelse av Den norske kirke, ville de også bli mer påvirket av det norske samfunn generelt.⁹⁴ At et kapell i Neiden kunne ivareta både kirkelige og grensepolitiske hensyn, er sannsynligvis årsaken til at et enstemmig Storting vedtok å bevilge penger til byggingen allerede våren 1899.⁹⁵

I innberetningen for 1898 kommer også Bøckmans syn på det kvenske folk til uttrykk, idet han sammenlignet de samiske og kvenske barnas kunnskap og ferdigheter. Etter å ha skrevet hvilken «ynk» det var å høre på de samiske barna, som generelt stod lavt faglig sett, skrev han:

Meget fremmeligere var kvænbörnene baade i kundskaber og i kjendskab til og læsning af det norske sprog. Dette kommer neppe af større tilbøielighed til fornorskning, men hellere af, at kvænerne idethele er et intellektuelt mere udviklet folk end finnerne.⁹⁶

Her ser vi at Bøckmans syn på både samene og kvenene samsvarte med tidens rådende oppfatning. Som vi husker fra kapittel 2 ble samene sett på som en svak og utdøende folkegruppe, mens kvenene ble sett på som et sterkt og livskraftig folk. At kvenene lærte norsk raskere enn samene kan imidlertid ha hatt andre årsaker, noe verken Bøckman eller hans meningsfeller ser ut til å ha tatt med i vurderingen. Kanskje var kvenene mer innstilt på å lære språket enn samene? Kanskje så de i større grad enn samene nytten av å lære seg norsk? Eller kanskje de rett og slett hadde bedre lærere? Uansett ser det altså ut til at Bøckman var fornøyd med de kvenske barnas norskkunnskaper. Til tross for dette hadde ikke norsk tatt over for det kvenske språk i hjemmene og hverdagen. Enkelte steder var til og med kvensk talespråket når nordmenn og kvener møttes. Til dette skrev Bøckman: «(...) kvænerne har en egen seig ihærdighet til at paatvinge sine omgivelser sit sprog». Da kvenene neppe hadde noen makt til å tvinge nordmenn til å lære seg kvensk, ser jeg på denne setningen som en aldri så liten overdrivelse. Det handlet nok mer om kvenene brukte kvensk i hverdagslivet så langt

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ Eriksen/Niemi 1981: 66-67

⁹⁶ Innberetning for året 1898, s. 5, i RA, KUD A, nr. 439 *Visitaseretninger. Tromsø stift 1895-1906*.

det lot seg gjøre. For som Bøckman selv påpekte: «...ogsaa for dem har modersmaalet en kjær klang».

4.3.2 Korrespondanse mellom Bøckman og Kirkedepartementet

Vi har allerede sett hvor opptatt Bøckman var av at kirken skulle betjene samene på deres eget språk. Her skal jeg se på hva han tenkte om bruken av kvensk i kirkelig sammenheng.

Utgangspunktet mitt er et brev Bøckman sendte til Kirkedepartementet 15. desember 1902, hvor han kommenterte «kundgjørelsen om Kistrand sognekald».⁹⁷ I denne kunngjørelsen stod det at den nye sognepresten var forpliktet til å lære seg samisk, noe han allerede var i gang med. «Derimod er der, antagelig ved en inkurie, ikke taget noget forbehold om at skaffe sig saavidt kundskab i det kvænske sprog (...)». Dette hadde tidligere vært med når sogneprestembetet i Kistrand ble kunngjort. Jeg tror imidlertid ikke at Bøckman så utelatelsen av kvenskkravet som en ren forglemmelse. Bøckman hadde erfart hvor ivrig Kirkedepartementet, med kirkestatsråd V.A. Wexelsen i spissen, var etter å få bruken av samisk og kvensk ned til et minimum. Jeg tror derfor at Bøckman så denne utelatelsen som nok en bevisst innstramming i bruken av disse minoritetsspråkene. Denne mistanken styrkes av at ordet «antagelig» originalt ikke var med i setningen, men er ført inn senere. Ved å sette dette ordet inn i setningen antydte Bøckman at utelatelsen kunne være bevisst. Han brukte ikke mye tid på å forklare hvorfor kvenskkravet burde vært med, men skrev kort og godt følgende: «Da der ikke er saa ganske faa kvænsktalende folk i Kistran, maa saadant kjendskab til dette sprog anseees nødvendigt». Når den nye sognepresten først var i Tromsø for å få opplæring i samisk ved seminaret der, lurte derfor Bøckman på om han kunne få utvidet oppholdet for å også lære litt kvensk. Da det var departementet som betalte for disse språklæringsoppholdene, måtte han ha deres godkjennelse før han spurte den nytilsatte sognepresten selv. Om departementet gikk med på dette vet jeg ikke, da jeg ikke har deres svar på Bøckmans henvendelse. Det vi uansett kan si ut fra dette brevet, er at Bøckman fastholdt viktigheten av at kvenene skulle få høre presten tale på deres eget språk.

Kunngjøringen av sogneprestembetet i Kistrand var imidlertid bare ett av flere kommende hint om at kravet til kvensk kunnskap for prester skulle innskrenkes. Et annet hint kom i et

⁹⁷ Dette og følgende: RA, KUD A, nr. 233 *Kvener og lapper: 3 Presters undervisning i lappisk (finsk) og kvensk: a) Hvilke prester plikter å erverve sig kunnskap i lappisk og kvensk. 1857-1914.*

brev fra kirkestatsråd Wexelsen til Bøckman datert 24. mars 1903.⁹⁸ Her ble Bøckman bedt om å overveie hvorvidt «(...) det fremdeles kan ansees påkrevet at de nævnte embetsmænd pålægges at erhverve sig kjendkab til kvænsk (...)». Dette kravet gjaldt for sogneprestene i Sydvaranger, Vadsø, Vardø, Tana, Alta og Lyngen. I tillegg til biskopens egen vurdering ønsket Wexelsen rapport fra de aktuelle prostene og sogneprestene. Sogneprestene skulle også oppgi hvor mange kvenske familier det bodde i deres prestegjeld, og hvor mange av disse som forstod og snakket norsk. Disse uttalelsene skulle vise seg å danne grunnlaget for en endring i språkravene. Ved kongelig resolusjon av 2. november 1904 ble det bestemt at sognepresten i Tana og den stiftskapellanen som tidligere hadde hatt i oppgave å virke spesielt blant kvenene, ikke lengre skulle være forpliktet til å lære seg kvensk. I tillegg skulle det nå være opp til Kirkedepartementet å bestemme hvorvidt kvenskunnskaper skulle påkrevs for resten av de ovennevnte sogneprestembetene. Så lenge det ikke var til hinder for prestens gjerning i den aktuelle menighet, kunne departementet innskrenke kvenskkravet til å kun gjelde leseferdigheter. Der heller ikke dette ble ansett som nødvendig kunne kvenskkravet fjernes totalt.⁹⁹ Denne resolusjonen var i tråd med Bøckmans anbefalinger. Han hadde vært enig i at det var unødvendig å kreve opplæring i kvensk for sognepresten i Tana og den ovennevnte stiftskapellanen. Kvenene i Tana kunne alle mer eller mindre godt norsk, og stiftskapellanen støtte sjelden på kvener i sitt virke. Også bestemmelsen for de andre embetene fulgte Bøckmans anbefaling. Han hadde imidlertid ikke vært enig i at det for embetene i Vadsø og Sydvaranger på det tidspunktet holdt å kun ha leseferdigheter i kvensk, slik sogneprestene og prosten hadde ment. Til offentlige gudstjenester, skrifttaler, kontortjenester osv. kunne en bruke tolk, men dette var ikke en mulighet ved det private skriftemålet. Da et betydelig antall «menighetslemmer» i disse prestegjeldene ikke forstod norsk, måtte derfor presten kunne noe kvensk. Bøckman mente det var godt og nødvendig for kvenene å bli fornorsket, men det var enda mer nødvendig at den prest som var satt til å være deres sjelesørger var i stand til å være nettopp det.¹⁰⁰

Dette bekrefter det vi tidligere har sett om Bøckmans holdning til fornorskning. Det var et gode for kvener, akkurat som for samer, å bli fornorsket. I områder hvor også kvenene forstod norsk, var det dermed ikke absolutt nødvendig at presten skulle kunne kvensk. Da det ikke var prestens hovedoppgave å fornorske kvenene, mente han likevel at det av sjelesørgeriske

⁹⁸ Dette og følgende: SATØ, Tromsø biskop, nr. 313: 1 *Samisk, finsk og kvensk. Språk-undervisning: 1880-1917 Språkundervisning. Samisk og kvensk.*

⁹⁹ Woxen og Soldan (red.) 1904, «Forskjellige meddelelser: Kirkevæsenet»: 12-13

¹⁰⁰ Woxen og Soldan (red.) 1905, «Om visse Presters Forpliktelse...»: 3. 5-7

hensyn var nødvendig å kunne betjene kvenene på kvensk dersom de ikke forstod norsk. Tidligere har vi også sett hvordan Bøckman fremholdt viktigheten av at samene fikk kristendomsundervisning og forkynnelse på samisk så lenge dette var morsmålet deres. Morsmål hadde en egen verdi som «hjertespråket». Dette argumentet finnes ikke her. Jeg antar at kvenene i Tana fremdeles hadde kvensk som morsmål selv om de forstod norsk, likevel anbefalte Bøckman at sogneprestembetets kvenskkrav ble fjernet. Det er også verdt å merke seg at mens Bøckman tok kampen for det samiske språk opp i offentligheten, er det kvenske kun nevnt i direkte henvendelser til Kirkedepartementet.

4.4 Oppsummering

Språksituasjonen og de lange reiseveiene gjorde det utfordrende å være prest i Finnmark. Kirken hadde ikke ressurser til å møte disse utfordringene på en god nok måte, noe som stort sett gikk ut over samene. Biskop Bøckmans forslag om en hjelpepreststilling viser at han så det som kirkens og statens oppgave å møte samenes religiøse behov på lik linje med nordmennenes, noe de altså ikke gjorde fra før. Selv om Finnemisjonen hadde tatt på seg denne oppgaven siden biskop Skaar opprettet organisasjonen, mente både han og Bøckman at Den norske kirke burde få ressurser til å gjøre dette selv. Bøckman fikk hjelpepresten sin, men da stillingen ikke fikk den funksjon han hadde forestilt seg foreslo han at den ble lagt ned. Han ville ikke ha en hjelpeprest som støttet fornorskningspolitikken.

I Bøckmans øyne var det imidlertid ikke kun samene som ble forsømt av kirken. Dette gjaldt også kvenene. Akkurat som samene måtte kvenene få møte presten på sitt eget språk i langt større grad enn det de gjorde. Dette gjaldt imidlertid kun de kvenene som ikke forstod norsk. I områder hvor norsk ble forstått av de aller fleste innbyggerne, var det ikke nødvendig at presten skulle lære seg kvensk. Dette markerer et skille i hans vurdering av kvensk sammenlignet med samisk. For Bøckman hadde samisk en spesiell verdi som morsmål og «hjertespråk», men ifølge uttalelsen til Kirkedepartementet i 1904 tilla han ikke kvensk den samme verdien.

5. Oppsummering og konklusjon

5.1 Oppsummering

Da P.W.K. Bøckman tok over Tromsø bispestol etter J.N. Skaar, tok han også over kampen for det samiske språks plass i skole og kirke. Bøckman erfarte, akkurat som Skaar, at språkpolitikken i skolen gikk kraftig ut over de samiske barnas kristendoms-kunnskaper. Mange av disse barna hadde ikke hørt et eneste ord norsk før de begynte på skolen, så når kristendomsundervisningen ble gitt på dette fremmede språket lærte de veldig lite. Bøckman protesterte «i kirkens navn» på at kristendomsundervisningen ved dette ble gjort til et middel i fornorskningens tjeneste, i stedet for å ha sitt eget selvstendige formål: «(...) at börnene ved at oplæres i den kristelige börnelærdom maa blive ved Kristus, ligesom de i daaben er indpodet i ham». Han mente at alle mennesker hadde rett til å få høre Guds Ord på sitt eget morsmål, og da denne rettigheten var gudgitt kunne ikke noen statlig myndighet oppheve den. Derfor kjempet han for samenes rett til å få kristendomsundervisning i skolen på sitt eget språk. I sin protest mot fornorskningspolitikken benyttet Bøckman seg både av de kanaler han hadde tilgang til som embetsmann, og av den retten han som borger hadde til å delta i den offentlige debatt. Han sendte brev til Kirkedepartementet, skrev artikler i Morgenbladet og arbeidet for at samene selv skulle få større bestemmelsesrett i skolen. Likevel påpekte Bøckman stadig at han ikke var motstander av fornorskningen i seg selv. Å bli fornorsket ville være et gode for samene. Disse befant seg på et lavere utviklingsnivå enn nordmennene, og ved å bli fornorsket ville de bli løftet opp på et høyere plan. Det Bøckman protesterte mot var myndighetenes forsøk på å tvinge denne fornorskningen frem. Slik Bøckman så det ville samene kun bli fornorsket gjennom jevnlig kontakt med nordmenn. Der nordmenn ble en del av samenes lokalsamfunn, ville deres overlegne språk og kultur med tiden ta over for det samiske. Dette var en naturlig, om enn langsom prosess. Myndighetens forsøk på å fremskynde denne prosessen voldte mer skade enn den gjorde nytte. Fornorskning var et gode, men ikke når den gikk på bekostning av det religiøse liv.

Den harde fornorskningsslinjen gjorde seg ikke gjeldene i kirken på samme måte som i skolen. Språksituasjonen her var likevel ikke ideell. Ifølge Bøckman kunne ikke prestene samisk så godt som de burde, i tillegg gjorde de lange reiseveiene det vanskelig for dem å møte sine samiske sognebarn. Bøckman mente at det var statens og kirkens oppgave å møte samenes religiøse behov på lik linje med nordmennenes, noe de ikke gjorde. Kirken hadde riktignok frihet til å bruke samisk i større grad enn skolen, men fikk ikke ressursene den trengte for å

gjøre dette. Det samme var tilfelle for kirkens betjening av kvenene. Bøckman vurderte likevel det samiske og det kvenske språk ulikt. Mens han flere steder poengter det samiske språks verdi som «hjertespråk», har jeg ikke klart å finne den samme vurderingen av kvensk.

5.2 Konklusjon

Så hvordan responderte biskop Bøckman på den norske stats fornorskningsspolitikk overfor den samiske befolkningen i Finnmark? Ut fra de kildene jeg har sett på i denne avhandlingen er det tydelig at han stilte seg negativ til myndighetenes politikk på dette området. Bøckman så hvordan språkpolitikken i skole og kirke var til skade for samenes religiøse liv, og ble derfor en sterk motstander av fornorskningstiltakene som ble innført her. Slik han så det var ikke samene i stand til å vinne kampen for det samiske språk alene, og han mente det var hans kristenplikt å hjelpe «disse Mindste av de Smaa» i samfunnet. På grunn av embetseden var han imidlertid forpliktet til å være lojal mot myndighetene, og kunne ikke handle mot lovbestemmelsene. Det han likevel kunne gjøre var å kritisere disse bestemmelsene. Han kunne peke på fornorskningens negative konsekvenser, og forsøke å påvirke politikken. Dette gjorde han både i direkte brev og rapporter til Kirkedepartementet og i offentligheten. Bøckman var imidlertid ikke mot fornorskningen i seg selv, han mente det ville være et gode for både samer og kvener å bli fornorsket. Det Bøckman kjempet mot var ikke fornorskningsspolitikkenes mål, men dens midler.

6. Etterord

Den harde språkpolitikken i skolen varte til langt etter andre verdenskrig. Dette til tross for at toneangivende politiske krefter begynte å få et mer positivt minoritetspolitisk syn i forhold til samene allerede på slutten av 1930-tallet. Utover 50- og 60-tallet begynte myndighetenes holdninger til denne folkegruppen å endre seg, og en forlot etter hvert tanken om at samene skulle fornorskes og assimileres med nordmennene. Dette skyldtes ikke minst det stadig økende trykket fra det samiske samfunnet selv. I 1959 ble det åpnet for at samisk kunne brukes som opplæringspråk, og en av de mest betydningsfulle endringene kom med den nye grunnskoleloven ti år senere. Denne ga barn med samisk som morsmål rett til å få opplæring i dette språket. Et utvalg nedsatt av regjeringen skrev i år 1999 følgende om denne skoleloven: «Loven av 1969 markerer at nesten tre mørke århundrer i norsk og nordisk kultur- og utdanningspolitikk overfor samene er i ferd med å ebbe ut».¹⁰¹ I 1989 fikk også samene sitt eget folkevalgte organ, Sametinget. En lovendring året etter konstaterte at norsk og samisk er likeverdige språk. Og i forvaltningsområdet for samisk språk, som omfatter kommunene Karasjok, Kautokeino, Nesseby, Porsanger, Tana og Kåfjord, fikk samene nå rett til å bli betjent på samisk innen en rekke områder. Dette gjelder også individuelle kirkelige tjenester.¹⁰²

Bestemmelsen fra 1848 om at prester måtte avlegge eksamen i samisk før tiltredelse i enkelte prestegjeld, bestod gjennom hele fornorskningsperioden. Men den gjaldt etter hvert færre og færre områder, og omfattet i 1980 kun Kautokeino, Karasjok, Porsanger, Nesseby, Polmak, Tana og Lebesby. På denne tiden hadde også kirken fremdeles en ganske paternalistisk tilnærming til samisk kirkeliv, hvor fokuset lå på betjening og ikke involvering av samene. Det var ikke før under kirkemøtet i 1986 at Dnk for alvor begynte å arbeide med samiske spørsmål, og i 1990 kom vedtaket som virkelig endret dens syn på samisk kirke- og samfunnsniv. Her ble det nedsatt noen viktige grunnprinsipper:

- 1) Samisk kirkelivs likeverdighet med det øvrige kirkelivet, (2) Den norske kirkes særskilte ansvar for samisk kirkeliv, og (3) et mål om samers selvbestemmelse i eget kirkeliv.¹⁰³

¹⁰¹ NOU 2000:3, s. 4 (kap. 3.1)

¹⁰² Kommunal- og regionaldepartementet, «Om samepolitikken», 2001: 1 (Kap. 2); NOU 2000:3, s. 4 (kap. 3.1)

¹⁰³ Johnsen 2012, Samisk kirkeråd - Et historisk tilbakeblikk og veien fremover: 5

Vedtaket innebar også at samisk kirkeliv ikke lengre skulle være et lokal- og regionalkirkelig anliggende, idet det ble vedtatt å opprette det sentralkirkelige organet «Samisk Råd for Den norske kirke». I tillegg ble det fastslått at samisk kirkeliv ikke kun var et nordsamisk, men også et lulesamisk og sørsamisk anliggende. Saken om opprettelse av et samisk kirkeråd ble ferdigbehandlet i 1992, og dets oppgave ble «å fremme, verne og samordne samisk kirkeliv i Den norske kirke». I 1997 tok Kirkemøtet endelig et oppgjør med Dnks rolle i statens fornorskningsspolitikk, og forpliktet seg til å være med på å hindre at uretten fortsatte. I løpet av de siste tiårene har Dnk gått fra å medvirke til fornorskning av samene, til å være en institusjon som støtter samenes interesser. Dette også i kontroversielle spørsmål.¹⁰⁴

Både stat og kirke har beklaget de overgrep som ble gjort i fornorskingsperioden. Begge har også iverksatt tiltak for å bevare samisk språk og kultur i nyere tid. De om lag 100 årene med fornorskning har imidlertid satt sine spor, noe biskop Bøckman så allerede i 1898: «De er saa lenge blevne foragtede af Nordmænderne, at de har lært at foragte sit eget Folk».¹⁰⁵

Fornorskningen førte til at mange fornektet sin samiske bakgrunn, og den yngre generasjon må nå betale for dette i form av tapt kulturarv. Mange har mistet ankerfestet for sin samiske identitet. Derfor er det viktig å stadig arbeide med hvordan en kan ivareta dagens samers identitet både innen kirken og resten av samfunnet.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Ibid.: 1-2. 4-5. 9-10

¹⁰⁵ Bøckman 1898, «Finnernes Sprog. Religionsundervisningen og norsk Finnemission I.»

¹⁰⁶ Johnsen 1994, «Samisk kirkeråd...»: 32

Forkortelser

Dnk	Den norske kirke
GT	Det gamle testamentet
KUD A	Kirke- og undervisningsdepartementets arkiv, kontor A
NT	Det nye testamentet
RA	Riksarkivet
SATø	Statsarkivet i Tromsø

Biskoper i Tromsø stift 1861-1918¹⁰⁷

1861-1867	Carl Peter Parelius Essendrop
1868-1876	Fredrik Waldemar Hvoslef
1876-1885	Jakob Sverdrup Smitt
1885-1892	Johannes Nilssøn Skaar
1893-1909	Peter Wilhelm Kreydahl Bøckman
1910-1918	Gustav Dietrichson

¹⁰⁷ Malmbekk et al. (red.) 2004: 327

Kilder og litteratur

Arkiver

Riksarkivet

Kirke- og undervisningsdepartementets arkiv, kontor A

Nr. 55 Kopibok 1872

Nr. 233 Kvener og Lapper

3 Presters undervisning i lappisk (finsk) og kvensk. 1857-1914.

a) Hvilke prester plikter å erhverve sig kunnskap i lappisk og kvensk.
1857-1914

Nr. 439 Visitasberetninger. Tromsø stift 1895-1906

Statsarkivet i Tromsø

Nord-Hålogaland stiftsdireksjons arkiv

Nr. 228 Skolesaker. Skoleordningen i samiske og kvenske overgangsdistrikter 1879-1892

Skoledirektøren i Finnmarks arkiv

Nr. 892 Trykksaker 1898-1955

9 Instruks angaaende brugen av lappisk og kvensk som hjelpesprog m.v.

Tromsø biskops arkiv

Nr. 22 Kopibok 11.07.1895-26.01.1900

Nr. 313

1 Samisk, finsk og kvensk. Språk-undervisning

1880-1917 Språkundervisning. Samisk og kvensk

Avis og tidsskrifter

Departements-tidende

Morgenbladet

Ung Teologi

Trykte kilder og litteratur

- Andresen, Astri, Sissel Rosland, Teemu Ryymin og Svein Atle Skålvåg (red.). *Å gripe fortida: Innføring i historisk forståing og metode*. Oslo: Det Norske Samlaget, 2012.
- Bibelen: Den hellige skrift: Det gamle og Det nye testamentet*. Oslo: Det Norske Bibelselskap, 2011.
- Bang-Hansen, Lauritz. *Johannes Nilssøn Skaar: Bondegutten fra Hardanger: «Sami bisma – samenes biskop»*. Trondheim: Sami Varas, 1967.
- Berentsen, Jan-Martin. «Misjonstenkningen 1500-1900». I *Missiologi i dag*, 2. utg, redigert av Jan-Martin Berentsen, Tormod Engelsen og Knud Jørgensen, 106-130. Oslo: Universitetsforlaget, 2004.
- Bøckman, P. W. K. «Finnernes Sprog. Religionsundervisningen og norsk Finnemission.» *Morgenbladet*. 08.06 og 16.06 1898 (Nr. 366(I) og 385(II)).
- Bøckman, P.W.K. «Kristendom og Kultur, Landsmaal og Finnemaal.» *Morgenbladet*. 17.12 og 22.12 1899 (Nr. 895(I) og 907(II)).
- Dahl, Helge. *Språkpolitikk og skolestell i Finnmark 1814 til 1905*. Oslo: Universitetsforlaget, 1957.
- Drivenes, Einar-Arne. «Kirka og fornorskningspolitikken». I *Et helligt Land for Gud: Hålogaland bispedømme 200 år*, redigert av Svein Malmbekk, Sigmund Nesset, Øyvind Norderval og Kjell Y. Riise, 51-63. Tromsø: Universitetet i Tromsø, 2004.
- Eriksen, Knut Einar og Einar Niemi. *Den finske fare: Sikkerhetsproblemer og minoritetsspolitikk i nord 1860-1940*. Oslo: Universitetsforlaget, 1981.
- Holter, Åge. «1850-1890 Det store spranget – fra menighetsskole til borgerskole». I *Kirke – skole – stat: 1739-1989*, redigert av Brynjar Haraldsø, 44-73. Oslo: IKO-Forlaget, 1989.
- Johnsen, Tore. «Samisk kirkeråd: en milepæl i samisk kirkehistorie». *Ung Teologi* 27, nr. 4 (1994): 29-35.
- Kjølaas, Per Oskar. *Bibelen på samisk: En bok om samisk bibeloversettelse*. Oslo: Det norske bibelselskap, 1995.

Malmbekk, Svein, Sigmund Nesset, Øyvind Norderval og Kjell Y. Riise (red.). *Et helligt Land for Gud: Hålogaland bispedømme 200 år*. Tromsø: Universitetet i Tromsø, 2004.

Odåda Testamenta. Oslo: Norgga ja Suoma Biibbalsearvi, 1998.

Steen, Adolf. *Finnemisjonen 75 år: 1888 – 28. februar – 1963*. Trondheim: Norges Finnemisjonsselskap, 1963.

Thorvaldsen, Egil Lien. *Geistlig overøvrighet i møte med ei ny tid: Peter Wilhelm Kreydahl Bøckman som biskop i Nord-Norge 1893-1910*. Dr. art.-avhandling. NTNU Trondheim. 2004.

Woxen og Soldan (red.). «Forskjellige Meddelelser: Kirkevæsenet». *Departements-tidende* 76, nr. 48 (1904): 12-13.

Woxen og Soldan (red.). «Om visse Presters Forpliktelse til at erhverve sig Kundskab i det kvænske Sprog». *Departements-tidende* 77, nr. 18 (1905): 1-8.

Digitale kilder

Johnsen, Tore. Samisk Kirkeråd - Et historisk tilbakeblikk og veien fremover. Sist endret 10.11.2012. <http://www.gammel.kirken.no/?event=doLink&famID=384054>

Kommunal- og regionaldepartementet. «Om samepolitikken» St.meld. nr. 55 (2000-2001). Oslo, Kommunal og regionaldepartementet, 2001. Lest 03.12.2015. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-55-2000-2001-/id195308/>

NOU 2000: 3. *Samisk lærerutdanning – mellom ulike kunnskapstradisjoner*. Oslo: Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet. Lest 03.12.2015. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2000-3/id142575/>

Detaljert informasjon om følgende kilder finnes i fotnotene:

www.snl.no

www.stortinget.no

www.nbl.snl.no

Andre kilder

Personlig kommunikasjon i e-post fra Håkon Gundersen, journalist i Morgenbladet,

26.11.2015.